ANA DİLİ

OKUMAK DİL, SÖZ
II—ci KLÁS İÇİN

MINISTERUL ÎNVĂŢĂMÂNTULUI, TINERETULUI
ŞI SPORTULUI AL REPUBLICII MOLDOVA

D.TANASOĞLU

ANA DİLİ

OKUMAK, DİL, SÖZ
II-ci KLAS İÇİN

İkinci basım

Chişinău, *Ştiinţa*, 1997

CZU 809.436.5 – 5(075.2)

Pictor *A. Popov*

Türkiye Hükümetinä hem Moldovada Büükelçiliinä gagauz okul kiyatların basılması için çok teşekkür ederiz.

T $\frac{4306020200-21}{M-004-97}$ La comandă

ISBN 9975-67-021-0

REPUBLIKAM – MOLDOVA.
Ana tarafım – Bucak.
Ana dilim – Gözäl gagauzçam.

Gagauzistan.

D. Tanasoğlu.

Dannar şen aarêêr
Sabaa başında
Gün dä şılarêr
Gül başçasında.

Kalkınêr Taraf işä-
Girgin insannar,
Darsık ürekli köşä
Ömürü açar...

Ana Tarafım,
Sevgili topraam,
Bucak, Vatanım,
Gagauzistan!

Bu peetlär çalınêrlar nicä patriotik gimni.
Patriotizma lafetmesi gagauz halkı için.

Ana dilim.

D. Tanasoğlu.

Ana dilim, tatlı bal,
Salkım ciçää kokusu,
Şırasını üklü dal
Vermiş gömeç dolusu.

Ana dilim, gözäl ses,
Maanä-türkü avası,
Onu işidän herkez
Doymaz, geçmäz avazı.

Ana dilimiz için lafetmäk.

Gagauz alfabeti.

Latin grafikasında.
(tekrar).

Aa, Ää, Bb, Cc, Çç, Dd, Ee, Êê, Ff, Gg, Hh, Iı, İi, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Öö, Pp, Rr, Ss, Şş, Tt, Ţţ, Uu, Üü, Vv, Yy, Zz.

Bu yıl üüretim kiyadı sizdän ne isteer:

oku — annat,

yaz — annat,

düşün — annat,

seslä — annat, bak — annat,

hem lafet, danış, sölä, haberlä.

Üürenin, nicä dooru, gözäl, demekli lafetmää; nicä bir-kimsey lafedärkän seslemää; nicä soruş koymaa hem nicä yazılı da annatmaa.

ANNAMAK hem ANNATMAK

Çok bilgi hem becermäk kazançları sizä!

Alfabet sıralıında gagauz adları.

Ani, näända iinelär?
Báku aldı teminnär.
Caná koktu çiçecii,
Çiçek tuttu böcecii.
Dimu, topu, saklama,
Eucen bıktı aaramaa.
Fedi mi geldi bizä?
Görgi sä gitti sizä.
Hoca eşeenä pindi,
İvo fıkra edindi.
Jana, näända boyalar?
Kati sordu nekadar.
Länka, durma sokakta,
Maşi bekleer yatakta.
Nasti girdi baalara,
Oli ama – daalara.
Petri, na bir zerdeli,
Radu verdi, bezbelli.
Sandi alma topladı,
Todur armut bulmadı.
Tani evdä işledi,
Ulya uşaa besledi.
Vasi kemençä çalêr,
Yani kiyat okuyêr,
Zina Peticii sallêêr.

Eldän yazılı adlar:

Nadi, Soni, Aydına, Sevda, Arif, Vasi, Sava, Andruş, Maşi, Saltan, Oğuz, Araslan, Miti, Kalina, Feni, Dona, Oli, Dilber, Petri, Nasti, Goguş, Hristi, İliya...

Bu adları alfabet sıralıına yazınız.

Kendi adınızı hem soyadınızı yazınız.

Bu lafları alfabet sıralıına görä erleştiriniz baş literasına görä:

kürek, süpürgä , otluk, turna, lelek, arpa, hiç, un, buz, don, erik, çökelek, cömert, mantar, üklük, örtü, zevk, yalın, filcän, inci, ırgat...

Laflar: çökelek
zevk
inci
ırgat

Genä şkolaya.

(okumaa).

D. Tanasoğlu.

Tä genä şkolaya geldik,
Yazı braktık dünkü günä,
Çiçek testä hem getirdik,
Çıktık tä şkola önünä.

Üüredici karşı etti,
«Hoş geldiniz» selâm verdi
Da içeri buyur etti,
«Ayıdın klasa girin» dedi.

Tanımadık klasımızı —
Yaz vakıdı ne diişilmiş.
Baktık İlk kiyadımızı —
O sa ikinciyä geçmiş.

Laflar: testä — buket, bir tutam;
İlkkiyat — abecede.

Nicä yazalım:
Laf «etmää» iki türlü yazılêr:
bir kısımnı laflan birleşik
— *lafetmää*;
çok kısımnı laflan ayırık —
buyur etti.

— Şiiri uygun seslän okuyunuz.

Düzün bir tefter — laflık; lafları alfabet sıralıında yazacenız.

Soruşlar:

1. Yılın angı zamanı için laf gider bu şiirdä? Näändan annadınız bunu?
2. Ne duygular üreklerinizdä kaldırêr şkolaya genä gelmäk? Neçin?
3. Ne fikir verer sizä bu şiir? Angı laflar bunu gösterer?

Bizim şkolamızda ilk günü niceydi? Annadınız.
Şkola için biribirinizä soruş koyunuz.

İş.

1. Laflarlan birär fikir söläyin: «şkolada», «yazın», «güzün», «klas».
2. İlk strofayı tefterä yazınız.
3. «Etmää» lafı birleşik hem ayırık yazmaa laflar bulun da yazın.

Ö r n e k : yoketmää... yardım etmää...

Bu lafetmeleri tamamnayın:	biz
1. Genä şkolaya......	ikinci
2. Şkolamız çok....	geldik
3. ...... klasa geçtik.	gözäldir

Intuiţiya.

Köpek.

Köpek kedidän taa büüyüktür. Onun güüdesi örtülü sert saçlan. Kimi köpeklär var kara, başkaları balan, sarılgıt yada kızılgıt.

Köpek bekleer hem koruyêr adamın evini bütün gecä. O salêr pek seslän: «ham! ham!»

Çoban köpekleri koruyêrlar koyunnarı yabanılardan. Avcı köpekleri, «tazılar», avcılıkta gezerlär. Onnar sarı-biyaz alaca renkli.

Köpek doyunêr kemiklärlän hem kırıntılarlan sofradan. Hepisindän pek ama o yaanı beener. Köpek sever çorbacısını. O inan bir hayvandır. O bir ev hayvanıdır, nicä dä kedi.

Laflar:
balan,
sarılgıt
kızılgıt
renkli

Nicä yazalım:
«koruyêr» — diil «korêr»;
«avcı» — diil
«aucu»; «avlanmakta» — diil
«aulanmakta»;
«kayıl» — diil «kail»

Soruşlar:

1. Ne için okudunuz büün?
2. Nelär sölener bu teksttä köpek için?
3. Neçin sölener, ani köpek inan hayvanmış?
4. Köpää bakmaa nicä lääzım?
5. Kediylän köpek nicä yaşêêrlar?

Bilmeycä:
İki ev dostu
Sofraya geler,
Açan buluştu,
Çirkin çekişer.

İş.

Bu laflarlan birär cümlä kurunuz. Dooru söläyiniz.

Eldän yazılı bir fikir tefterä yazınız.

Aşaadakı cümlelerdän ayırın, angıları dooru:

a) Köpek kartofi iyer.	a) Köpään tüüleri eşil.	a) Köpek eşektän büüyük.
b) Köpek kartofi imeer.	b) Köpään tüüleri kara.	b) Köpek tavşandan büüyük.

Çok köpek birerdä – o bir sürü, köpek haytasıdır.

Kuduz köpektän korunun. Haymana köpeklerin arasında kuduz da bulunur. Açıkgöz olunuz.

Köpek adları gagauzlarda:

Karabuş, Bozka, Lupu, Balan, Kopoy, Tarkuş, Duman, Polkan, Batır, Batal, Tırtan...

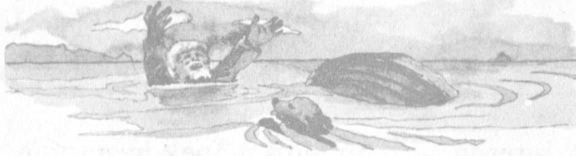
Köpeklär var masallarda da:
«Bozka», hem «Urdum-Toprak»,
(«Trak-trak, susacıım») h.b.

Sizin köpeenizi bulun da esap alın onun güüdä paylarını, rengini.

Lafetmäk.

İi dost.

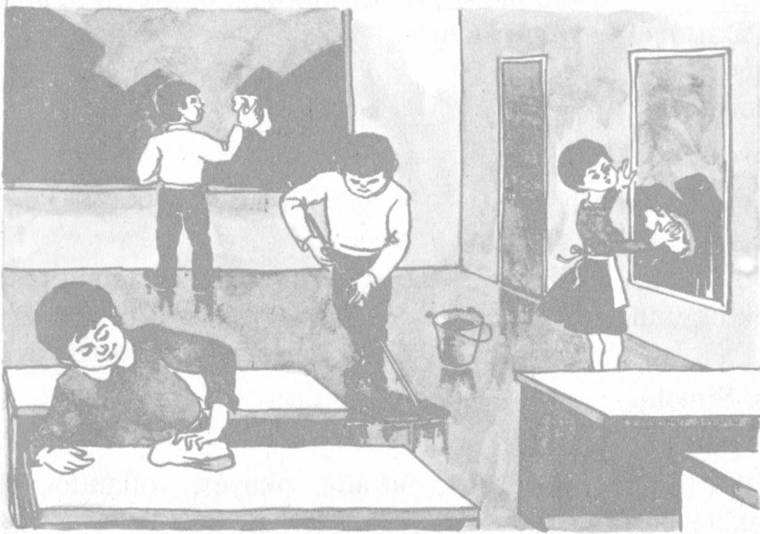
Soruşlara görä bir annatma yaradınız.

1. Köpek gençkän çorbacısına nicä izmet edärmiş?
2. Sora, kartlaşmışkan, nicä izmet edärmiş?
3. Çorbacı ondan kurtulmak için ne düşünmüş yapmaa?
4. Köpää kayaa pindirip, nereyä yollanmış?
5. Suyun orta erindä kayıklan ne olmuş?
6. İhtiar çorbacı üzmää bilärmiş mi?
7. Buulmaktan onu kim kurtarmış?
8. Köpek çorbacısını neçin kurtarmış?
9. Çorbacı ozaman ne düşünmüş?

Köpek adamın dostudur.

Okumak.

Şeremetlik evi.

Yaprakları hem meyvaları boyadıktan sora, güz yollandı bizim şkolamıza dooru.

Burada uşakların pek çok işleri var: yazêrlar, okuyêrlar, resim ederlär, türkü çalêrlar...

Kanikullar o gözäl günnärlän uçup gittilär bir sürü kırlangaç gibi.

Klaslar şılêêrlar temiz güz güneşin yalpak aydınında. Dolu taynalarlan şkola kiyatlarını dayanmaksız aktarêrız yaprak-yaprak.

— Uşaklar, bu yıl biz üürenecez eni hem meraklı işlär! Kiyatlar sizin dostlarınız olaceklar, — bizä danıştı üüredici-hanum.

Lambu aldı «Ana dili» kiyadı da okuyêr. Biz izleeriz açıkgöz.

Güz bizi siireder sevinçlän.

— Ne şeremettir bu uşaklar! — ilin çirikledi bir kuşçaaz.

— Senin dooruluun var! — cuvap etti ona güz. — Şkola bir şeremetlik evidir!

Laflar: şılêêrlar, temiz, meraklı, danıştı, izleeriz	**Yazalım dooru:** boyadıktan, yollandı, burada, klaslar, şılêêrlar, kiyatlar, yaprak-yaprak, bu yıl, dostlarınız, okuyêrlar, kanikullar, kırlangaç.

Soruşlar:

1. Angı ayda başlêêr üüretmäk yılı?
2. Neyä benzederiz kanikul günnerini? Neçin?
3. Şkolayı neyä benzederiz? Neçin?
4. Üüredici-hanum neçin deer, ani kiyatlar bizä dostmuş? Ye klas? Uşakların ne borcu var?

İş. Sınışlar.

Teksti okuyun bütün hem ayırı-ayırı.

Lafları «táyna, meraklı, burada, okuyêr, yollandı», dooru sölemää sınaşınız.

«Burada» hem «okuyêr» lafları tefterlerä yazınız.
İş. Dialog sıralarını tefterlerä geçiriniz.

Praktik işlär.

Klasta izmetçilii erleştiriniz. Kiyatları, tefterleri kaplayınız. Adlarınızı, soyadlarınızı tefterlerin kabına yazınız.

Biz bir aileyiz.

Masal.

Tilkinin şalvirlii.

(Halk masalı).

Bir küülü piinirleri sepedä koymuş. Panayıra gidärkän yolda ölü bir tilki görmüş. «Tilkinin derisi para eder» , — düşünmüş da sepedä atmış. Tilki ama ölü diilmiş. Piinirleri hepisini imiş. Sora sepettän atlayıp, kaçmış.

Yolda tilki bir yabanıya raslamış. Yaptıını tatlı-tatlı annatmış. Yabanının aazı sulanmış. Tilki, yi isin istemiş. Tilki, yabanının elindän kurtulmak için, demiş:

— Yabanı-kardaş, tezdä yoldan küülülär, sepetleri piinirlän dolu, geçeceklär. Sän dä benim gibi yap. Yolun kenarına yat. Ozaman çok piinir iyecän.

Ahmak yabanı tilkinin dediini yapmış. Küülülär bir kalın dayak atmışlar ona. Düüyülmüş, yabanı birtaa hiç bir tilkiyä inanmamış.

Laflar:
şalvir — şiret
raslamış — karşı gelmiş
dayak — lobut

Lafları **dooru yazalım:** *panayır, atlayıp, tatlı-tatlı, iyecän, ahmak, tilkiyä, inan.*

Bu laflarlan birär cümlä kurunuz, lafları dooru yazınız.

Soruşlar:
Ne koymuştu sepedinä bir küülü?
Panayıra gidärkän, yolda o ne görmüştü?
Yolcu o tilkiyi ne yapmıştı?
Tilki sepet içindä ne yapmıştı?
Yabanıylan karşı gelip, tilki ne annatmıştı?
Yabanının elindän o nicä kurtulmuştu?
Yabanıylan ne olmuştu?
Yabanı ne fikirä gelmişti?

Söleyiş: Testi suya her kerä gitmeer.
Söyleyişin maanasını açıkâlayın.
Başka da söyleyişlär bulun.

Bu masal tekstini var nicä iki paya bölmää:

1. Tilkinin kısmeti;
2. Yabanının belası.

Teksti fragmentlerä görä okuyunuz.

Her bir fragmenti annadınız.

Cümleleri doldurunuz.

Panayıra.... yolda ölü.... görmüş.
Sora .... atlayıp.... .
Yolda .... raslamış.

Lafı «etmää» dooru kullanınız.

Yok	Ses....
Vaatiz	El....
Zarar	Af....
Yardım	İilik....
Met	Göz....
Cuvap	

Lafetmäk.

Soruşlar *kim? ne?*

Okuyun hem yazın bu lafları: **Kim?** Kati, Maşi, Vasi; mamu, baka, kız, çocuk; insan, halk; usta, hergeleci, üüredici, avcı;

Ne? Komrat, küü, demir, Ay, Gün, bulut, masa, ot, aaç, saç, tavşan, kuş, horoz, pipi, ördek, yımırta; su, suuk, soluk, fikir, laf, kuzu, hayvan, sayı, ad, soyad...

Kural. *Kim?* sade insana baalı laflara, adlara koyulêr.

Ö r n e k l ä r : Kim? Todur, insan, üürenci, çalgıcı, yazıcı, Sofi, kaku h.b.

Ne? koyulêr kalan laflara, adlara cannı da, cansız da olsalar.

Ö r n e k l ä r : *Ne?* lelek, sıçan, soluk, kır, alma, çiçek, inek, taş, tefter, kiyat h.b.

İş. Laflara dooru soruşları koyunuz *(Kim? Ne?).*

Odun (...), ekmek (...), asker (...), soba (...), şıra (...), Oli (...), işçi (...), çiftçi (...), tükän (...), satıcı (...), iplik (...), terzi (...), yumak (...), hava (...), ava (...), saadıç (...), düün (...), gelin (...), uşak (...).

İş. *Kim?* soruşa uygun laflar, adlar bulun, tefterlerä yazınız.

Ne? soruşa uyugun laflar, adlar bulun, teflerlerä yazınız.

İş. Soruşlara cuvap verin.

Mancaya ne koyulêr?

Sofraya kim oturmuş?

Kuş aulunda nelär yaşêêr?

Tükendä nelär satılar?

Tükenä kimmär geler?

İş. Angı soruşlara cuvap eder bu laflar, adlar?

Patlacan, çoban, dam, yaamurluk, üzük, akıl, oyuncu, pelin, baacı, çotuk, portokal, papagal, aylä, büücü, imäk, odun, süt.

İş. Bilmeyceyi okuyun da bilin, nedir.

Yaprakları var, ama aaç diildir. Dikili, ama gölmek diildir. Annadêr, ama insan diildir.

Bilin, nedir?

Bilmeyceyi tefterlerä yazınız.

Başka bilmeycelär dä söläyin.

İş. Insana baalı, *kim?* soruşa cuvap edän laflar, adlar söläyiniz.

Ne? soruşa cuvap edän giim adlarını söläyiniz.

Şiir. Okumak.

Kiyatlarım.

Ausel Tukalıya görä.

Masal, şiir, maanä testä
Aararsan ne dä içindä,
Benim bilgi o ambarım,
Çok sevgili kiyatlarım.

Fıkra, bilmeycä hem resim,
Hepisini çok severim,
Pek ii dostlar onnar bana,
Doyamam kiyatlarıma.

Benim renkli sän dünneyim,
Benim bilgi sän ambarım,
Seni temiz hep tutacam,
Hem kabını hep saracam.

Kiyat — o bilgi sandıcaadır.

Laflar:	**Soruşlar:**
ambar fıkra renkli temiz	1. Nesoy uşak kiyatları için annadêr? 2. Nelär varmış onun kiyatlarında? 3. Kiyatlarını o neçin sevärmiş? 4. Kiyatlarını o nicä sayarmış? 5. Kiyat nedir?

Lafları dooru yazalım: maan*ä*, *a*mbar, ki*y*at, dünn*ä*, tuta*ca*m, sara*ca*m.

İş.

— Laflarlan «maanä», «fıkra», «temiz», «ambar», birär cümlä kurunuz.

— Şiirin üçüncü **strofasını** tefterlerä yazınız. Onda ne sölener?

— Aşaadakı cümleleri okuyun; ayırın, angıları dooru, da tefterlerä yazın: Kiyat masada yatêr. Kiyat masada durêr. Kiyadın sergen çıkardı. Kiyadı sergendän çıkardı (aldı, indirdi) Aydına. Kim bunu kiyat? Bu kiyat kimin?

Çok kiyatlara, masus sıralıkta diziliykän, *biblioteka* deniler.

Sizdä evdä biblioteka var mı?

Şkolada biblioteka var.

Lafetmäk.

İnformaţiya.

Sän kimsin?

Soyadın: Terzi

Vaatiz adın: Sava

Boban: Terzi Todur

Anan: Terzi Vari

Bütün adın: Terzi T. Sava

Yazılman: Sava Terzi

Doldur kendin (tefterdä)

Soyadın: ....

Vaatiz adın: ......

Boban: ....

Bütün adın: ....

Yazılman: ....

Soruşlar:

1. Aylеniz kimnerdän kurulu?
2. Aylenizdä her birinä nicä deersiniz?
3. Soyadı nedir?
4. Vaatiz adı nedir?
5. Eer Motinin bobası Arnaut Sandiseydi, onun bütün adı nicä olacek?

Akılınıza getirin da yazın: ne sormuş Nina Soniyä telefonda? Soni ona ne cuvap vermiş?

Miti Vasiyä bir biletçik yazmış:

14 oktombri,

Sevgili Vasicik!

Yarın Saat 11 küü bibliotekasında seni bekleerim.

Buluşunca,

Miti.

Informaţiya var kolay **aazdan** yada **yazılı** olsun, verilsin. Insan danışêr aazdan (oral) yada yazılı. Biribirinä haber, enilik, sölemäk, bildiriş, lafetmäk h.b. vererlär.

İş.

– Şkolamız için aazdan informaţiya veriniz.

– Küüyünüz için yazılı informaţiya veriniz.

– Ana dilmiz için informaţiya veriniz.

Örneklär:

a) Şkolamız büük bir yapıdır.
b) O küüyün ortasında bulunêr.
c) Onun var: ....

a) Bizim küüyümüzün adı Baurçudur.
b) ....

a) Bizim ana dilimiz gagauzçadır.
b) O pek gözäl hem bal gibi tatlıdır.
c) ....

– Dostunuza bir biletçik yazınız.
– Dostunuzun biletçiinä cuvap yazınız.

Okumak. Annatmak.

Tilki hem Turna.

(masal).

Birgün Tilki Turnayı sofraya teklif etmiş.

Needinä şalvir koymuştu Turnayı gülmää etsin.

– Gel, suvatä, bana musaafirlää. Sofra hazır.

Yapmıştı Tilki bulamaç. Kotarmıştı bir suva-suva çiniyä.

– Buyur, kumacıım, al, i, datlı pek bulamaç!

Turna boşuna savaşarmış o uzun gagasınnan bişey bare alsın. Tilki sä, dilinnän tez yudup, silmiş çiniyi.

Ikinci günü şindi Turna Tilkiyi sofraya çaarmış. Sofraya bir dar buvazlı üüsek çölmek kurbaa mancasınnan sürmüş.

– Buyur, Tilki, savsaklanma!

Aç kalıp, Tilki üfkäylän bakarmış salt, nicä Turna kurbaa mancasını yudarmış.

– Benim havezim yok senin kurbaalarını imää! – demiş şalvir Tilki da kuyruu sarkık bacaklar arasına, gitmiş.

Söleyiş. *Ne yaramêêr sana,*
yapma başkasına.

Laflar:

buyur etmiş, bulmaç,
çini, sürmüş,
savsaklanma, datlı

Soruşlar:

1. Tilki Turnayı sofraya neçin buyur etmiş?
2. Turnayı Tilki nicä aldatmış?
3. İkinci günü Turna ne yapmış?

4. Tilki Turnadan nicä gitmiş?

5. Bu masaldan ne üürenmäk çekeriz?

Nicä yazalım:

Laf «etmek» çok kısımnı laflan aıyırık yazılêr (buyur etmiş); bir kısımnı laflan birleşik yazılêr (afet, yoket).

Dooru yazalım: b*u*lamaç, suva-suva, birgün, hem bir gün, su*v*atä, *aç* kalmış.

İş.

Bu teksti var nicä bölmää iki parçaya – *fragmentä*: adı (titlusu) olsun her bir fragmentin.

1. Turnanın aldanması.
2. Tilkinin cezalanması.

Teksti fragmentçä okuyunuz.

Her bir fragmenti ayırık annadınız.

Laflarlan «savsaklanma», «çini», «datlı», «tatlı» cümlä kurunuz.

Söleyişin maanasını annadın. Başka da söleyişlär bulun hep bölä maanada.

Lafetmäk.

Telefonda.

(Dıalog).

– Alo! Günaydın! Bän Ninayım.

Soniylän lafetmää isteerim. Var mı nicä?

– Alo! Nina! Elbetki, var nicä.

– Teşükür! Alo! Soni? Seläm!

– Seläm, Nina!

Soni, bibliotekaya kiyat getirecän mi?

– Getirecäm, zer.

– Mutlak mı?

– Mutlak.

Bän götürdüm.

– Pek islää! Bravo!

– Saa ol! Saalıcaklan! Hoşça kal!

– Saalıcaklan! Gülä, gülä!

Laflar:	
günaydın	teşükür
elbetki	mutlak

Soruşlar:

1. Nina kimä telefon açtı?
2. Telefonda Soniyä o ne sordu?
3. Soni Ninaya ne cuvap verdi?
4. Nina da ona ne söledi?
5. Lafetmenin sonunda kızlar nicä saalıcaklaştılar?

Nasaat: Açan telefonda lafedersiniz, unutmayın, en ilkin gözäl seläm vermää hem kimsiniz söleyäsiniz, hatırlı seslän (tonnan) danışasınız.

İş. Bir telefon lafetmesi düşününüz.

Kiminnän hem ne için lafedeceniz, söleyäsiniz. Soruşları hem cuvapları düşününuz.

Lafetmäk için.

– Kumi, işin güç biraz:
işledin mi sän bu yaz?
– Bu aklıma gelmedi
ot içindä ozaman...

Kimnär lafeder bu **dialogta?**
Kim sorêr?
Kim cuvap eder?
Ne cuvap verer çekirgä?

– Miti, sendä nekadar para var?
– Bir param var.
– Dondurma alacez mı?
– Mutlak alacez.

Bu **dialogta** kim ilkin danıştı?
Miti ne cuvap etti?
Ne almaa onun dostu sordu?
Miti ne dedi?

Kural.

İnsan biribirinnän annaşêr **lafetmäklän**: soruş koyêrlar, cuvap vererlär, haber vererlär ya da alêrlar – **informaţiya.**

Lafetmäk – **informaţiyadır.**
O **informaţiya** verer.

İş.

Güz için biri-birinizlän lafediniz.
Çekirgä hem karımca için dä lafediniz.

---

güç — zor
dialog — iki kişi lafeder
mutlak — haliz.

Çiçek	—	Çiçeklär

Şiir.

Güz günneri.

D. Tanasoğlu.

Dün çiçek kırda görärdik
Kelebek tä uçarak,
Hem kuvan da işidärdik –
Dün sıcaktı taa ancak...

Büün serin, bulut, lüzgär,
Yapraklar erä düşer,
Kahırlı o ciçeklär,
Kraadan onnar sörpeşer.

Dün gözäldi dışarlar,
Nicä yaz sıcak günü,
Büün sä suuk dolay kırlar,
Havalar bozêr büünü...

Laflar:

serin –
kraa –
sörpeşer –

Soruşlar:

Kim yazmış bu şiiri?
Poet nicä duyêr zamanın diişilmesini?
Ne söleer autor geçmiş günnär için?

Ideya: Niceydi yaz, nicedir güz?
Güz tablosunu resimnäyin. Şiiri sölemää üüreniniz.

İş. Evdä şiiri tefterlerä yazacenız.
Esap alın, nicä diişiler günnär güzün.
Lafları dooru yazalım:
kuvan, büün, kraadan, sörpeşer, dışarlar, suuk, havalar.

İş. Dünkü gün için şiirin laflarınnan söläyiniz.

Büünkü gün için şiirin laflarınnan söläyiniz.

Yapraklar için söläyiniz.

Çiçeklär için söläyiniz.

Yaratma sınışı. Denäyin bir **dialog** yaprakların hem çiçeklerin araşında güz için.

Bizim yurtluumuzda güz angı ayları tutêr?
Cuvabı tefterlerä yazınız.

Resimnäyiniz:
1. Yaz gününü.
2. Güz gününü.

Dil.

Cümlä.

Okuyun da yazın cümleleri:

Tilki teklif etmiş turnayı sofraya.
Turna sevineräk gelmiş.
Turna neçin iyämemiş?
Ne şalvir tilki!

Ne hayvan hem ne kuş için laf olêr
bu cümlelerdä? Ne sölener?

Nesoy yazı yazılêr cümlenin ilk lafın başında?
Cümlelerin sonnarında nesoy nişannar koyulu?

Cümlä bir lafetmäktir; o informaţiya verer.

Cümlenin ilk lafı büük literaylan başlanêr. Cümlelerin sonunda koyulêr nişannar:

nokta (.), soruş (?), yada şaşma (!).

İş. Kurun lafetmäk «güz» için, «baalar», «hava», «gidän kuşlar», «insan» için.

Aşaadakı cümleleri doldurunuz:

(Kim?) yazêr cümlä. (Ne?) pek şalvir. Daalarda o (ne yapêr?). Uşaklar (neredä?) oynêêrlar. (Nelär) daalarda yaşêêrlar?

Aşaadakı cümleleri dooru yazın: miti nadiylän çadırda üürenerlär onnar gagauz uşaklarıdır nadi kemencedä çalêr biz geldik onnara görüşmää onnar ne sevindilär.

Aşaadakı laflar cümlä mi?

Garga dam kırmızı süpürgä | *Odada dolap var.*

Kontrol denemesi.

Kimi yazmak kurallarının kullanılması.

1. **Diktant.**

Diktant ardına «Köpek» tekstinin fragmentini «Köpek kayıl isin...» bitkiyädän yazın.

2. İki cümlä laflarlan «koruyêr» hem «sever» kurunuz.

3. Lafları «köpek», «inan», «Bozka», «güüdesi» kısımnara bölünuz.

Yannışlıkları doorutmak için eni cümlelär kurasınız.

Her bir diktantta yannışları sayasınız, ki göräsiniz: azalêr mı, osa zeedelener mi onnar.

Yannışların doorudulması:

burêıy – burıy – **burayı**; met et – **metet**;

sıklıet – sıklıket – **sıklık et**; kail – kail – **kayıl**...

Düş, yaprak, düş

Okumak.

Ceviz kimindir?

Fedicik hem Vanicik başçada oynardılar.

– Tä bir ceviz! – dedi Fedicik.

– O benim olacek! – dedi Vanicik.

– Yok, o benim! – baardı Fedicik.

– Neçin senin?

– Bän onu ilkin gördüm! – dedi Fedicik.

– Bän dä gördüm, sanma sän! – verilmedi Vanicik.

– Yok, bän!

– Yok, bän dä!..

Oradan taman geçärdı taa büük bir çocuk Mialuş.

– Çekişmäyin! Bän cevizi payedecäm. Tä: bir kabını Fedicää, birisini Vanicää, içini dä bana..., ani payettim...

Açan ikisi annaşamêr,
üçüncüsü kazanêr.

Laflar:

sanma sän
verilmedi Vanicik

Soruşlar:

1. Fediciklän Vanicik başçada ne yaparmışlar?
2. Cevizi kim görmüş?
3. Vaniçik ama ne demiş?
4. Fedicik tä ne demiş?
5. Onnar neçin annaşamêêr?
6. Cevizi Mäluş nicä payetmiş?

Bu tekst ne fikirä bizi getirer?

Söleyişin maanasını annadın, açıklayınız.

İş.

– Teksti rollara görä birkaç kerä okuyunuz.
– Düşünün, nicä vardı kolay annaşsın o uşaklar.

Laf: rollar.

Dil.

Soruş nişanı (?)

Aşaadakı şiiri rollara görä okuyunuz.

– Näändaydın, tavşancık?
Näändaydın, tavşancık?
– Daalarda, çocucak,
buldum üç çıbıcak!
– Näbacan, tavşancık?
Näbacan, hayvancık?
– Ateşi yakacam,
Laana kaynadacam...

Laflar:

rollär çıbıcak oral	*Istanbula gittin mi?*

Soruşlar:

1. Bu şiirdä kimnerin arasında lafetmäk olêr?
2. Kim sorêr? Kimä sorêr?
3. Her bir soruşun sonunda nesoy nişan koyulu?

Bir sormak lafın yada cümlenin sonunda **soruş nişanı** (?) koyulêr.
Sormaklı cümleyä **soruş cümlesi** deniler.
Ö r n e k : Sandi näända yaşarmış?

İş.

– Bir-iki soruş cümlesi aazdan, bir-iki dä yazılı kurunuz. Sonnarında soruş nışanını koyunuz.

– Şiiri aazdan sölemää üürenin. Dialog gibi söläyin.

– Aşaadakı cümlelerin sonuna nokta erinä soruş nişanı koyun. Uygun intonaţiyälän söläyin.

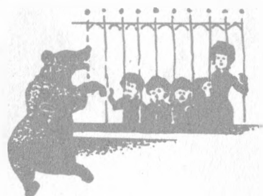
1. Tavşan korkak mı.	Kızçaaz aalêêr mı.
2. Köpek salardı.	Derslär kolaydı.
3. Çocuk ne demiş.	Koli nääni gitmiş.

Cümleleri soruş yapmaa deynı lafçaazı «mı» («mi, mu, mü») eklemää läänzım.
Ö r n e k l ä r : Evä biz gidecez.
Evä biz gidecez mi?
Vladi topunu tuttu.
Vladi topunu tuttu mu?

– Düşünün, kediylän köpek nicä soruşlu dialog lafedirlär.

– Tükendä soruşlu dialog yapın (oyun).

Soruşları tefterlerä evdä yazasınız.

Şaşma nişan (!). Dionizçik zooparkında.

Bir pazar babacımnan Zooparkına gittik. Orada ne çok türlü hayvannar hem kuşlar gördük! Tä sırayca annadayım.

Maymun.
– Ne çirkin!

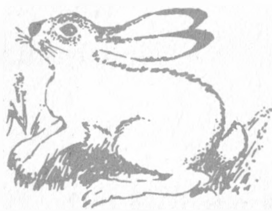
Ayı.
– Mor! Mor!

Yabanı.
– Hu-u, yabanı!

Zebra.
– Ne koraflı!

Tavşan.
– Ne korkak!

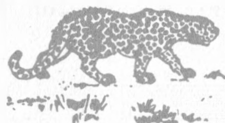
Papagal.
– Seftä gördüm!

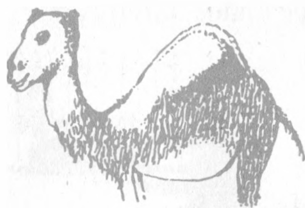
Kaplan (Tigru).
– Ne dişlär!
Ona sokulma!

Aslan.
– Ya ne elesi!
Diimä ona!

Leopard.
– Käämil derisi!
Allaa korusun
ona düşäsin ama!

Devä.
– İki kamburu vardı!

Buhu.
– Ne kulaklı kuş!

Kartal.
– Bak, ne tırnaklar!

Paun.
– Ne gözäl kuş!

Tilki.
– Ne kuyruu var!

Kaplumboa.
– Ne kalın!

– Dioniz, zooparkında isläă mi?
– Pek isläă!
– Bän dä gidecäm!
– Git! Mutlak git!

Laflar:

zebra
bursuk
kaplan
aslan
paun

Soruşlar:

1. Dioniz **neleri** zooparkında görmüş?
2. Onnar için o nicä annattı? Saşmaklan mı?
3. Onun şaşmak cümlelerinin sonunda nesoy nişan koyulu yazmakta? (Şaşma nişanı).

Lafları dooru yazalım:
nişan, zoopark, paun, ayı, tavşan, yılan.

Şaşmak gösterän lafın yada cümlenin sonuna **şaşma nişanı** koyulêr.
Şaşmak gösterän cümleyä **şaşma cümlä** deniler.
Örneklär: Vay, ne gözäl almalar! Käämil! Bravo!

İş.

— Bir-iki şaşma cümlä aazdan (oral), bir-iki dä yazılı kurunuz. Sonnarında şaşma nişanı koyunuz.

— Dionizin şaşma cümlelerini aazdan sölemää üüreniniz. Dialog tutturunuz.

— Aşaadakı cümlelerin sonuna soruş ya nokta erinä şaşma nişanı koyun. Uygun intonaţiyalan söläyiniz.

1. Ne gözäl kuş?
2. Ya ne dişlär?
3. Burada ne çok insan?
4. Ana dilim tatlı bal.

Şaşma laflar:
Artık! Elbet! Ah! Of! Yok! Olmaz!
Bu lafları uygun intonaţiyaylan söläyiniz.

— Soruş cümlelerini şaşma cümlä yapınız:
1. Fistanın gözäl mi? 2. Gördün mü?
3. Var mı? 4. Ana gagauzçamız ne zengin mi?
Ö r n e k : Fistanın gözäl! («mi» düştü).

Soruş cümlesini şaşma cümlä yapmaa deyni, lafçaazı «mi» (mı, mu, mü) çıkarmaa lääzım.

— Siz dä şaşma cümlelärlän annadın, nelär görmüşünüz panayırda. Evdä tefterlerä yazasınız.

Okumak.

Maşinin resimneri.

Bir gün Maşi dört peri-kız resim etmiş. İsteersiniz mi bilmää, kimmiş onnar? Ozaman okuyun düşünceli, ne söleer herbiri.

— Bän getirerim en ii meyvaları hem en gözäl renkleri. Benim çancaazlarım genä şkolaya çaarêrlar.

— Bän ama topraa bir geniş biyaz yorgannan örterim, ki dinnensin o da birkaç ay.

— Bän eriderim kaarları. Büümneri uyandırêrım su şırıltıcıklarınnan. Aaçlar gülerlär, kuşlar çalêrlar.

— Bän ama oldurêrım ekinneri benim fırınnarımnan. Üürencilär kanikulda sıcak günnerä sevinerlär.

Tä nicä Maşi bir gün dört peri-kız resim etmişti.

Annadınız mı, kimmiş o peri-kızları?

Annadınız.

Laflar:

peri-kız — zına
düşünceli
meyva
renklär

Soruşlar:

1. Ne yapmış Maşi birgün?
2. Güzü o nicä resimnemiş?
3. Kışı o nicä resimnemiş?
4. İlkyazı o nicä resimnemiş?
5. Yazı o nicä resimnemiş?
6. Nesoy adlar var nicä koymaa o peri-kızlara?

Lafları dooru yazalım: Maşi, birgün, peri-kız, resim etmiş, okuyun, herbiri.

İş. Resim ediniz siz dä o dört peri-kızı.

3 Comanda nr. 70966

Nokta (.).

Soruş hem şaşma cümlelerdän başka, lafetmektä (sözdä) **annatma cümlesi** dä çok kullanılêr: *Saşi yazêr. Kedicik oynêêr.*

Annatma cümlesinin sonuna **nokta** (.) nişanı koyulêr.

İş hem sınışlar.

— Teksttä annatma cümleleri çok var. Bulun onnarı.

— Kendiniz geç güz için 6 cümlä kurun. Sonunda nokta (.) koyunuz.

— Soruş cümleleri kurun. Onnara cuvap, annatma cümlelär kurunuz.

— Annatma cümlelär kurun. Onnarı soruş cümleleri yapınız. Dooru nişannarı koyunuz.

Virgül (,).

Esaba alın **punktuaţiya** nişannarını bu cümlelerdä:

a) Peti, Moti, Lambu hem Vasi gimnastika çevresinä gezerlär.

b) Kartofilär, morkuvalar, suvannar maazada bulunêrlar.

c) Sevda, bakma geeri!

ç) Kim kiyat bilmeer, onun gözleri karannık.

— Söläyin, virgüllerin ne faydası var bu türlü cümlelerdä?

Lafları, adları sıralarkan, aralarında **virgül** koyulêr (Peti, Moti, Lambu...). Ama arada varsa laf «hem», ozaman virgül koyulmêêr (... Lambu hem Vasi...).

İki cümlenin dä arasında çok kerä virgül koyulêr.

Nokta, soruş, şaşma nişannarı, virgül — **punktuaţiya** nişannarıdır.

—Esap alın, nicä kullanılêr virgül ayırmaa deyıni o lafı, ani bir danışmak gösterer:

a) Radu, ver topu!

b) At, Radu, topu!

c) Ver topu, Radu! Yazın siz dä bölä bir cümlä.

İş.

— Punktuaţiya nişannarını koyunuz:

Sanda □ Soni □ Girgina □ Valiya baadan geldilär □ Sanda □ ne topladınız büün □ Ya göreyim □ Vay □ ne olmuş üzümnär □

— Biz onnardan şıra yapacez .

— Yazın dört cümlä, ani olsun virgülleri.

— Yaradın bir kısa annatma, angısında olsun virgüllär dä.

Şiir.

Mılçı.

D. Kara Çoban.

Zor, büüdüynän, meklemää
hem gezmää işsiz;
Hem küçükkän beklemää
ekmeklär pişsin.
— Ha, dayan, mamucuum,
Da bittiynän yakmaa,
Çekedecäm avucumda
Mılçı bän yapmaa.

Yan soba açıklıkta
Yandıkça çatlêêr,
Da uşak o çatlaktan
Mılçıya bakêr...

Laflar:

mılçı – kabartma pita

meklemää

Soruşlar:

1. Bu şiiri kim yazmış?
2. Dayanmak, beklemäk için poet ne söleer?
3. Soba için ne söleer?
4. Uşak için ne söleer?
5. Uşak mılçıya neçin bakarmış?

İş.

– Şiiri uslu seslän okuyunuz.

– O sıraları bulun, angılarında *soba* için, *uşak, mılçı* için sölener.

– Laflarlan «soba, dayan, bakêr» cümlä kurunuz.

– Sonunku strofayı tefterä yazınız.

– İkinci strofayı akıldan yazın. (Kiyatları açın, yannışları doorudun).

Göz görür.

Okumak.

Aylä.

Bän sekiz yaşındayım. Benim anam hem bobam var. Bir kardaşım hem bir dä kızkardaşım var. Kardaşım, Andruş, bendän üç yaş büük. Bän ona «batü» deerim. Kızkardaşım, Olicik, bendän küçük. O da bana «batü» deer. Yaşêêrız biz anaylan-bobaylan, däduylan hem babuylan. Onnar bizi severlär. Biz dä onnarı severiz hem hatırlêêrız.

Bizim aylemizä küüdä deelär Akbaş. Soyadımız da Kavalcı. Bana deelär Akbaş Radinin Kirucuu.

Biz küüdä yaşêêrız. Var evimiz, aulumuz, dam, çalmar, maaza. Aulda koyulu baa, ekiler türlü eşillikl채r. Kapunun önündä var meyva aaçları bir dä çiçek başçacıı. Planın dışında serenni pınar var, suyu tatlı. Aulda inek, bir domuz hem kuşlar var. Köpek Balan varlıımızı koruyêr.

Batü hem bän her gün şkolaya gideriz.

Laflar:

hatırlêêrız	seren
çalmar	varlık
eşillikl채r	

Soruşlar:

1. Kirucuk kaç yaşındaymış?
2. Kirucuk kaçıncı klasta üürener?
3. Kaç kişiymiş onnarın aylesindä?
4. Kim-kim varmış onnarın aylesindä?
5. Onnarda evdä hem aulda nelär varmış?

Lafları dooru yazalım: kızkardaş, batü, dädu, Akbaş, eşillik, başça, dışında, serenni, pınar, koruyêr.

İş.

— Annadın siz dä kendi ayleniz için.

— Teksttä punktuaţiya nişannarını gösterin.

— Bu annatmaya soruş koyun da onnara yazılı cuvaplar evdä yazın.

Dil.

Subyekt.

Cümlä nedir? (tekrar).

Bu cümleleri okuyunuz:

a) *Bän okumaa severim.*

b) *Usta kapu yapêr.*

c) *Kuşlar gittilär mi?*

ç) *Uşak ne büümüş!*

Herbir cümledä, **kimsä**, **nesä**, bir iş-bişey, yapêr (yapmış).

İlk cümledä — **bän** (severim) — *kim*?

İkinci cümledä — **usta** (yapêr) — *kim*?

Üçüncü cümledä – **kuşlar** (gittilär mi) – *ne*?

Dördüncü cümledä – **uşak** (büümüş) – *kim*?

Bu cümleleri kurmak için **kimnerä** hem **nelerä** düşüneriz?

Cuvap: bana, ustaya, kuşlara, uşaa.

Cümledä onnar işi yapêrlar, onnar için sölener, laf gider. Onun için onnara deniler **subyekt** cümledä. Angı soruşlara subyektlär cuvap ederlär?

Cuvap: **kim**? yada **ne**?

– Sever *kim*? – bän

– Yapêr *kim*? – ysta.

– Gittilär mi *ne (lär)?* – kuşlar.

– Büümüş *kim*? – uşak.

Subyekt nedir?

Cümlenin o **payı** (lafı), angısı gösterer *kim*? yada *ne*? yapêr işi, **subyekttir.** Subyekt cuvap eder soruşlara *kim*? *ne*? Subyekt cümlenin bir payıdır, **baş** payıdır.

Şiir. Okumak, lafetmäk.

Şkolaya.

N. Tanasoğlu.

Kış, olsun,
    derin olsun,
Daymaca da
    Kaar düşsün,
Nezaman uşaklara
Şkolaya gitmää zora,
Bän hiç korkmêêrım ama,
Ayazda demäm «aman»!

Nicä yazın,
Kışın da,
Herzamanım
Şkolada!

Lafları dooru yazalım: düşsün, nezaman, herzaman.

İş.

— Şiiri uygun seslän okuyunuz.

— Bu uşaan girginniini, havezliini annadın.

— «Nicä yazın kışın da,
Herzamanım şkolada!» — sıraları tefterinizä geçiriniz.

Subyekt.

(Tekrar).

Bu cümleleri okuyun da söläyin, *kimin* için yada *ne* için sölener cümledä:

a) Zina diker.
b) Su akêr.
c) Kış geler.
ç) Adam işleer.

Şindi subyektleri söläyin, soruş, koyup.

Söläyin, subyekt nedir?

İş. – Bu lafları, adları, işleri cümledä subyekt olsunnar düşünün: *araba, çocuk, kurbaa, ana.*

Ö r n e k : Araba gider.

– Bu cümlelerä uygun subyektlär koyunuz:

a) .... üzer (kim?);

b) .... uçêr (ne?);

c) .... soluyêr (ne?);

ç) .... aalêêr (kim?).

– Bu cümlelerdä subyektleri bulunuz:

a) Avşamdan karannık çöktü.

b) Üüredärdi onnarı agronom.

c) Bobam kahırlandı.

ç) Beşi uçtuydu örtüdän.

– Teksti okuyun, subyektleri bulunuz.

Yabanı.

Yazın yabanı tok. O insana hızlanmêêr. Kışın yabanı açlık çeker. O pek zabunnêêr. Suuklar onu zeetleer. Boran koolêêr oradan orayı. Kış hep taa derin olêr. Yabanı imää aarêêr. Kolay ama bulamêêr. Ona canın acıyêr. Ozaman yabanı adama da hızlanêr. Adam korunêr. Tüfek atarsa, yabanı kaçêr. Adam kurtulêr.

– Beş cümlä kurun, angılarında subyektlär *kim*? soruşuna cuvap etsinnär.

– Beş cümlä kurun, angılarında subyektlär *ne*? soruşuna cuvap etsinnär.

Şiir.

Pek isläă!

N. Tanasoğlu.

Pek isläă, ki dünnedä
Var kumcaaz hem topracık,
Pek isläă, ki dünnedä
Var enser hem çekiççik;

Var iplik hem var kürek,
Var nicä dikmää, kazmaa...
Koyunuz işä ürek,
Sevin çalışkan olmaa!

Laflar:

çekiç – çokan
çalışkan

Soruşlar:

1. Bu şiiri kim yazmış?
2. Kumcaaz hem topracık neyä lääzım?
3. İplik neyä lääzım?
4. Kürek neyä lääzım?
5. İşä ürek koymaa neçin lääzım?
6. Poet nicä olsunmuş uşaklar isteer?

Lafları dooru yazalım: çekiççik, koyunuz, neyä.

Nicä annadık: «Koyunuz işä ürek», «Sevin çalışkan olmaa».

İş.

— Şiiri uygun seslän okuyunuz.

— Laflarlan «kumcaaz, topracık, enser, çekiççik» birär cümlä kurunuz.

— Laflan «enser» bir soruş cümlesi kurunuz.

— Laflan «iplik» bir şaşma cümlesi kurunuz.

— Laflan «kürek» (subyekt) bir cümlä kurunuz.

— Şiiri aazdan sölemää üüreniniz.

Onu var kolay rollerä paylaştırmaa, sölemää.

Dil.

Predikat.

Cümlenin angı payını üürendik? (Subyekt).

Ne gösterer subyekt? (Kim? ne? işi yapêr, olêr...).

Angı soruşlara cuvap eder subyekt? (Kim? ne?).

Aşaadakı cümleleri okuyunuz:

a) Horoz öter.

b) Autobus gider.

c) Otlar büüyerlär.

ç) Biz yazdık.

Angı laflar göstererlär, ne yapêr subyektlär? (öter, gider, büüyerlär, yazdık).

Bu laflar angı soruşlara cuvap ederlär? (ne yapêr? ne yaptı?).

Cümlenin o payı (lafı), angısı gösterer *ne yapêr, ne olêr* subyektlän, **predikattır.** Predikat cuvap eder soruşlara *ne yapêr? ne olêr? nedir?*

Predikat ta cümlenin bir baş payıdır.

Predikat herkerä baalı subyektlän.

İş.

– Aşaadakı cümlelerdä predikatları bulunuz.

1. Ekmek taazädir (nicedir?)
2. Ekmek pişer (ne yapêr?)
3. Ekmek zenginniktir (nedir?)

Bu cümlelerdä *ekmek* subyekti için nelär sölener? Ani o (nicedir?) *taazädir*; ani o (ne yapêr? ne olêr?) *pişer*; ani o (nedir?) *zenginniktir.*

Bu predikatları tefterä yazınız, soruşlarınnan barabar parantezdä (...).

Predikat cuvap eder başka da soruşlara: *kimdir? nedir? nicedir?*

Ö r n e k: Toli (kimdir?) üürenicidir.
Ördek (nedir?) kuştur.
Çorba (nedir?) imektir. O (nicedir?) datlıdır.

– Aşaadakı cümlelerdä subyekleri hem predikatları bulunuz, soruşları koyun, altlarını çizin örneklerä görä.

1. Ceviz erä düştü.
2. Güz geçer.
3. Kış yaklaştı.
4. Suuklar gelecek.
5. Buçak keskindir.
6. Laana zarzavattır.
7. Mamu terzidir.

Ö r n e k: Ceviz erä düştü.

– Bu subyektlerä uygun predikatlar bulun da cümlä kurunuz: top, hava, süt, kiyat, uçakçı, taşçı, kürkçü, Nadi.

Tefterlerä yazın, soruşları koyun, cümlä payların (subyektin hem predikatın) altlarını çiziniz.

– Bu predikatlarlan cümlä kurunuz:

sürer, oynêêr, oturdu, çıktı, meyvadır, üüredicidir.

Tefterlerä yazınız.

— Bu subyektlärlän hem predikatlarlan cümlä kurunuz: çiçek, ev, koptu, açtı, lampa, Vari, sündü, hastadır, iplik, eskiyer, gözelliktir, küpelär.

Tefterlerä yazınız.

— Teksttä subyektleri hem predikatları bulunuz.

Jirafa hayvandır. O Afrikada yaşêêr. Onun ensesi uzundur. Jirafa ot otlêêr. Jirafa serbest hayvandır. Zooparkında ama o serbestsizdir. Uşaklar ona bakêrlar. Ona cannarı acıyêr.

Okumak.

Dostluk nedir?

(Bir kiyattan).

Klasta zanaatlar bittiydi. Uşaklar cıvırligalar gibi şamatalı daalışêrlar.

— Hristu, brak çantanı da gel stadiona fotbal oynamaa, — deer Görgicik.

— Gidämeyecäm büün. İlkin temalarımı evdä hazırlayım lääzım. Ha, gel sän dä, ikimiz işleyelim, sora oynamaa da çıkırız.

— Sän beni okadar düşünmä. Kendim bilerim, ne yapmaa.

— Ne unuttun mu, ani yaarın, matematikada kontrol işi yazacez?

— Yok bişey. Bän gittim!

Ertesi günü klasta hiç bir ses tä işidilmeer. Üürenicilär bir problema çözerlär.

— Hristu ba, sölesänä bana da, — yalvarêr Görgicik.

— Neresini bilmeersin?

— Ey, neresini... Problemayı çözämeerim...

— Uşaklar, vakıdı kaybetmeyin! — dedi üüredici-hanum, bakarak bu iki çocucaa.

Hristu yazêr ileridooru. Ama canı da Görgicää acıyêr.

Zanaatlar bittiynän, Hristu istedi Görgicää bişey desin, ama o üfkeliydi.

— Tamam! Gördüm bän, nesoy dostsun sän bana!

İkisi dä evä yollanêrlar. Her biri esaplêêr, ani öbürü kabaatlıdır.

Ye siz, uşaklar, nicä esaplêêrsınız?

Laflar:

zanaatkär	beni düşünmä
cıvırliga	kontrol işi
temalar	

Oyun.

Esaplayın, ani siz daavacıysınız. Sizin dä önünüzdä problema durêr — Görgicik hem Hristu. Onnar isteerlär bilmää, kim kabaatlıymış.

Siz onnara soruş koyun. Savaşın doorusunu açıklamaa.

Bir fikirä geliniz. Cuvabı onnara söläyiniz.

İş.

— Teksti rollarca okuyun (üç parça).

— Her bir parçanın baş fikirini (ideyasını) söläyiniz:

1. Görgicik seslämemiş Hristunun akıl vermesini.
2. Görgicik problemayı cözämeer, yardım Hristudan isteer.
3. Görgicik Hristuya üfkeli olêr. Onu kabaatlı bulêr.

– Bu fikirleri tefterlerä yazınız.

– Dostluk nedir? Düşününuz:

Hristu lääzım mı Görgicää problemayı göstersin? Neçin?

Soruş: a) Görgicik kimi dost sayêr?
b) Hristu dostluu nicä annêêr?

Siz kiminnän kayılsınız?

İş. Siz dä bir kısa annatma düşünün dostluk için.

İş. Annatmanın ilk parçasında subyektleri hem predikatları bulunuz.

Kontrol denemesi (işi)

1. **Diktant**

Hava ☐, ama kaazlar suya hep ☐.☐ suuklara dayanêrlar. Onnar islää kuşlardır. Kaazlar fayda getirerlär.

2. Näända yok punktuaţiya nışannarı, koyunuz.

Uşaklar evä geldilär ☐.

– Mamu, ne yapêrsın ☐. Ne isläädir, ani çirka gidecez ☐.

– Ama uslu durasınız orada ☐.

3. Verili laflarlan «Andruş», «Çamcaz», «iyärdik» birär cümlä kurunuz.

4. Dostluk için bir söleyiş söläyiniz.

Unutmayın!

Yazmaa bitirdiynän işi, genä açıkgöz okuyasınız. Kendiniz doorudun. Bu **autokontroldur.**

İşi kontroldan kabul ettiynän, yannışları dooru yazınız.

Doorudulmuş laflarlan cümlä kurunuz.

Şiir.

Tertiplik.

N. Arabac

Paklık sevärsä bir uşak.
Üstü-başı temiz, parlak,
Yıkanmadık o hiç gezmäz,
Kulaa, tırnaa kir hiç bilmäz!

Tertip sevärsä bir uşak,
Kiyat, yazal, tarak, kuşak,
Her oyuncak, enser, aşık
Duramaz karma-karışık.

Herşey bilir sıra hem er –
Her ii uşak tertip sever.

Laflar:

tertip
temiz
parlak

Soruşlar:

1. Bu şiiri kim yazmış?
2. Kimin için ne söleer poet?
3. Nezaman «herşey bilir sıra hem er»?
4. Siz dä nicä lääzım olasınız? Ne seväsiniz?

Şiiri aazdan sölemää üüreniniz.

Klasınızda kim tertiplii sevmeer?

Lafları dooru yazalım: üstü-başı, temiz, yıkanmadık, aşık, karma-karışık, herşey.

İş.

– Şiiri uygun seslän okuyunuz.

– Laflarlan «tertip», «temiz», «parlak» birär cümlä kurunuz: ilkin onnar subyekt olsunnar, sora da predikat olsunnar. (Unutmayın predikatlık için eklemää «-tir, -dir, -tır»).

– Laflan «aşık» bir annatma (narativ) cümlesi kurunuz.

– Laflan «tertiptir» bir şaşma cümlesi kurunuz.

– Laflan «tertip» bir soruş cümlesi kurunuz. (Unutmayın «mi» lafçaazı eklemää).

Unutmayın!

Temizlik saalın anasıdır.

Temizlik.

N. Arabacı.

Dozdolay süpür,
Kalmasın gübür.

Pak olsun senin
Diil sade evin,
Ya biyaz tenin,
Ama her neetin.

Brakarsan bir iz –
Bak, olsun temiz.

«İz temiz olzun» – maanası nedir?

Okumak.

İlk kaar.

Dün taa güz havasıydı. Büün-sabaa gök örtülü, boz durêr. Birdä, siirek-siirek, enikunu yukardan aşaadooru biyaz kaarcazlar başladı uçuşmaa. Biz bakêrız sevineräk: İlk kaar! İlk kaar! — Daardım dän pençereda.

Kaarcazlar hep taa sık hem iyricä düşerlär. Savaşêrlar kara erleri örtmää. Bulutlar ama alatlamêêrlar. Hep sepelerlär, nicä yazın pamayaklar uçuşêrlar.

Ama tä, gittikçä taa çok, hava bütününä biyazıyêr. Kaar sıra-sıra taa hızlı yaayêr, lüzgercik tä onnarı kıynaş haydêêr. Biyazlan örtüldü kara erlär, örtülär. Aaçlar da donandı nicä kışın.

Yaayêr, hiç needi yok durgunsun. Allele, kış geldi! Ne isläă!

Laflar:

uçuşmaa
sepeleerlär
pamayaklar
allele

Soruşlar:

1. Kim bakarmış pençeredän havaya?
2. Ne düşünärmiş o?
3. Birdä, ne esap alêr?
4. «İlk kaar» nicä yaayarmış?
5. Kaar yaamsı nicä pekleşärmiş?
6. Neyä sevinmiş uşaklar? Neçin?

Lafları dooru yazalım: hava, birdä, siirek-siirek, aşaadooru, yaayêr, allele.

İş.

– Teksti uyugun seslän, lääzım hızlılıklan okuyunuz.

– Annatmayı paylara bölün. Payların adlarını koyunuz.

– Teksti üç kişi birär bölüm okusun.

– Kış gelmesinä baalı duygularınızı annadın. Punktuaţiya nişanını söleyiniz.

– Annatmanın üçüncü bölümünü tefterinizä çıkarın. Subyektleri, predikatları bulunuz.

– «İlk kaarı» resimnemää olur mu?

Deneyiniz.

– Kiyatsız annatmaa «İlk kaarı» deneyiniz.

Kontrol.

Paalamak testi – 1.
(İlk yarıyıl için).

Açıklamak.

Aşaada 10 soruş var. Her soruşun da altında dört ayırı cuvap verili. Onnarın sade birisi doorudur. Bulduunuz dooru cuvabı tefterlerä yazacenız.

Ö r n e k : «Dimu masal kiyatlarını çok sever»:
a) şiir, b) annatma, c) masal, ç) fıkra.

Dooru cuvaptır-burada «masal» lafı. Bu lafı tefterinizä yazacenız.

Soruşlar:

1 — Aşaadakı adlardan angısı dooru yazılıdır?

a) marina, b) sanda, c) Nasti, ç)görgi.

2 — Aşaadakı laflardan angısı yannış yazılıdır?

a) köprü, b) yuzüm, c) alma, ç)çatı.

3 — Aşaadakı laflardan angısı dooru yazılıdır?

a) torpak, b) çanak, c) bırda, ç) kapruz.

4 — Aşaadakı laflardan alfabetä görä angı lafı ilkin yazacenız?

a) saat, b) nacak, c) bakır, ç) demir.

5 — Aşaadakı laflara angı soruşları koyacenız?

a) ekmek, b) yolcu, c) peri, ç) kelebek.

6 — Aşaadakı cümlelerdän angısının sonuna soruş nişanını koyacenız?

a) Tasi gitti.
b) Galiya gider.
c) Sava gitmeyecek.
ç) Kosti gidecek mi.

7 — Aşaadakı cümlelerdän angısında laf «çanta» subyekttir?

a) Grigoricää çanta aldılar.
b) Çanta asılıdır.
c) Vasidä çanta yok.
ç) Siz çantayı kaça aldınız?

8 — «Ana dilim» şiiri kim yazmış?
(«Ana dilim tatlı bal...»).

a) S. Kuroglu, b) N. Baboglu, c) D. Tanasoğlu, ç) D. Kara Çoban.

9 – «Yangın» deyärkän, akılımıza «ateş» geler, «yazal» deyärkän akılımıza aşaadakılardan angısı gelir?

a) bulut, b) soba, c) yazı, ç) böcek.

10 – Aşaadakı cümlelerdän angısında yannışlık var?

a) adam yaşamayı sever.

b) Köpek yaanı beener.

c) Bobam Çadıra gitti.

ç) Aylemiz kliseyä gezer.

Dedelär.

Benim dädum çok yıl üüredici olmuş. Şindi o dinnener. Her avşam o bana birär gözäl masal annadêr.

Bu avşam ama bän ona sordum:

– Dädu ba, bän isteerim bileyim, kimmiş bizim dedelerimiz?

– Bizim, gagauzların, istoriyası uzundur, çocuum.

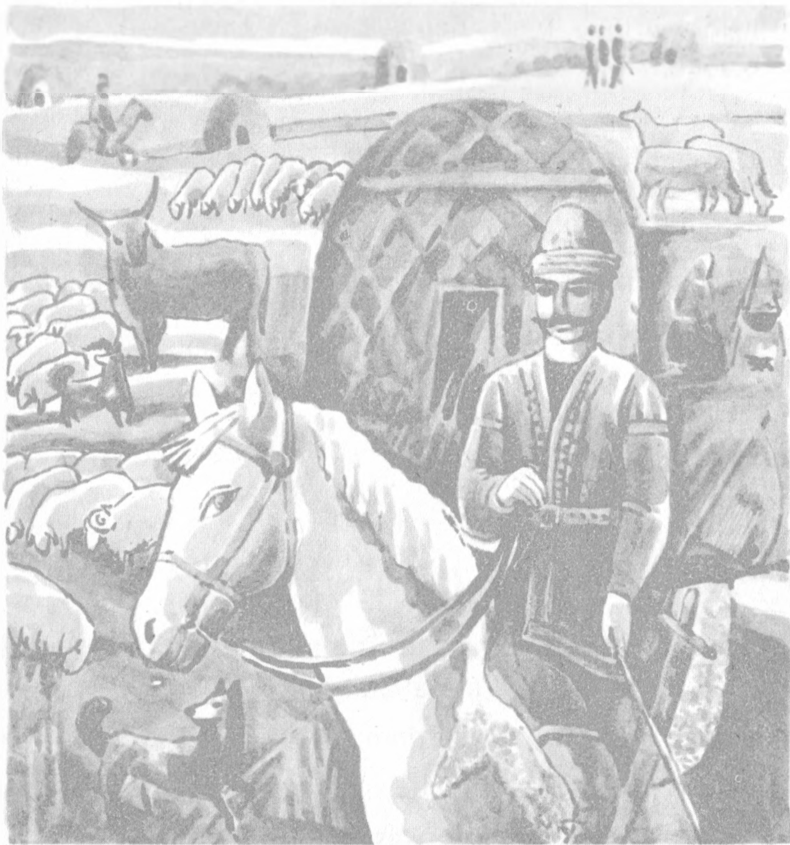
– Ama kimmiş bizim dedelerimiz?

– Gagauzların istoriyası çekeder oguz senselesindän.

– Ye, kimmiş o **oğuz** senselesi ya?

– Seslä! **Oğuzlar** pek eski bir **senseleymişlär.** Onnar uslu hem işleyän bir senseleymişlär. Hem pek girginmişlär, duşmannara verilmäzmişlär. Dili hem adetleri koruyarmışlar.

Onnar yaşamışlar pek çoktan, ama uzak artık buradan. Onnarın yurtluu Altay erindeymiş. Sora yaşamışlar Orta Asyada. Taa da sora geçmişlär bu erlerä yakın.

Onnarın zanaatları – hayvancılıkmış. Er altından da çıkararmışlar demir, altın hem gümüş. Onnardan yaparmışlar kılıç, mızrak, gerdan, küpä, blezik, başka da donaklar. Taa da sora çiftçilää dä geçmişlär, hristian da olmuşlar.

Bu oğuzlardan çekileriz biz gagauzlar (gagoğuzlar). Adımız da bunu gösterer.

Şindi yaşêêrız Bucak topraanda. Ama oğuz dedelerimizi unutmêêrız.

Biz multluyuz, ani oğuz senselesiyiz!

Laflar:

dedelär	Altay
ıstoriya	Orta Asya
oğuz	mızrak
senselä – halk	gerdan
adetlär	mutluyuz
yurtluk – ana topraa	

Soruşlar:

1. Gagauzların dedeleri kimmiş?
2. Oğuzlar kimmiş?
3. Nesoy insannarmış onnar?
4. Nända yaşamış oğuzlar çoktan?
5. Oğuz dedelerin ne zanaatları varmış?
6. Biz neçin mutluyuz?

Lafları dooru yazalım: oğuz, yurtluk, mızrak, mutlu, dädu, avşam, dedelerimiz, istoriya, koruyarmışlar, zanaat, blezik, hristian.

İş.

– Okuyarak durgunun zor laflarda.

– Soruşlara görä dedelär için annadınız.

– Laflarlan «Oğuzlar, uslu, girgin, senselä, zanaat» birär cümlä kurunuz.

– Dedelär için biribirinizä soruş koyunuz. Kimi cuvapları tefterinizä yazınız.

Okumak.

Kaar-Peri.

Hans Kristian Andersen.

Pençerä gözlerindä sansın yalabık gümüş çiçekleri çizilärdilär.

— O biyaz kuvannar uvullaşmaa başladılar! — dedi mali.

— Onnarın padişaa-hanumu da mı var? — sordu çocucak.

— Elbet, var. Gecä o yollanêr sokaklara da pençerelerdän içerlerä bakêr. Ozaman pençerelär donêrlar.

— Kaar-Perisi bizä dä mi geler? — sorêr kızçaz.

— Okadar ona läzım, gelsin, — dedi çocucak, — koyacam onu soba üstünä da birdän eriyeçek!

Avşamneyin, yatmaktan ileri, çocuk yaklaştı pençereyä. Kaar yaayardı. Bir büük kaarcaz, en büüyü, durgundu. O büüdü, büüdü taa olunca bir kız biyaz fistannan dokunmuş sansın binnän hem binnän kaarcazlardan. O kız pek gözäldi, ama buzdandı. Salladı başını hem elinnän bir nişan yaptı.

Çocucak korktu... «Kimdi» sanki o kız?..

Kış geldi, kar çok.

Laflar:

Kaar-Peri
gümüş çiçekleri
uvul — kuvan sürüsü, aylesi
mali — büük-mamu
padişaa-hanumu

Lafları dooru yazalım: Kaar-Peri, uvul, uvullaşmaa, padişaa-hanum, elbet, kızçaz, koyacam, eriyecek, avşamneyin, yaayardı, en büüyü.

Bu masalda nelär aslı var?

a) Kışın kaarcazlar yaayêr.

b) Kaarcazlar nicä biyaz kuvannardı.

c) Bir kaarcaz kız olmuş.

ç) O kaarcaz Kaar-Perisiymiş.

Soruşlar:

1. Neyä benzeşer kaarcazlar?
2. Kaarcazların padişaa-hanumu kimmiş.
3. Ne annatmış mali Kaar-Perisi için?
4. Çocucak pençeredä kimi görmüş?

İş. — Tekstin ilk payını rollarca okuyunuz.

— «yalabık gümüş çıçekleri», «biyaz kuvannar gibi» laf birleşmelerinnän birär cümlä kurunuz.

— Masalı annadın kendiniz.

— Tekstin parçasını, nända Kaar-Perisi peyda olêr, tefterinizä geçiriniz.

Lafetmäk. Şiir.

Yortular.

Kolada.

Bu bir büük yortu hem adettir gagauzlarda. O annadêr, ani çoktan çoktan o günnerdä Isus Hristos duumuş. O zamandan insan bu yortuyu her yıl tutêr — Kolada, Krêçun yortusunu hem adetleri yapêr. Uşaklar kolada gezerlär. Pençereyä dizilip çalêrlar:

Kalkın, kalkın, insannar,
Biyaz çiceklär!

Koladacılar gelär,
Biyaz çiçeklär!
Avşamdan onnar gelär,
Biyaz çiçeklär!
Horozlar taa ötmedän,
Biyaz çiçeklär!
Fenalık getirmerlär,
Bíyaz çiçeklär!
Allahı getirerlär,
Biyaz çiçeklär!
— Bulü, verin bir gümüşlän
bir kolaç!

Deerlär, ani Kolada avşamı evlerä gelärmiş Krêçun-dädusu. Uşaklara o getirärmiş türlü tatlı baaşişlär, oyuncaklar. Onnar uyuyarkan koyarmış baaşışları yastık altına. Sabaylan uşaklar bulêrlar da pek sevinerlär.

Bu yortuyu hem Krêçun-dädusunu uşaklar büyük sevinmeklän bekleerlär.

Analar-bobalar içerdä Kolada çamcazını koyup donadêrlar.

Laflar:

adetlär
kolada
Krêçun-dädu

Demek: «Biyaz çiçeklär» — biyaz kaarcazlar.

Yortu için, adetlär için annadın, okuyun, şiir üürenin hem söleyin.

Soruşlar:

1. Nicä sölener, ani Krêçun-dädu gelärmiş?
2. Uşaklar onu nicä beklerlär? Neçin?

3. Krêçun-dädusu nändan gelärmiş?

4. Uşaklar nicä lâzım kullansınnar kendilerini, ki kabletsinnär Krêçun-dädunun baaşişlerini?

İş.

— Kolada şiirini uyugun seslän okuyunuz.

— Krêçun-dädusunun gelmesini sçenacık gösteriniz.

— Tefterlerä Krêçun-dädusunun laflarını yazın: «Avşam hayır olsun, uşaklar! Ana-bobaları seslediniz mi?

Şkolada islä ürendiniz mi? Ozaman baaşişleri kablediniz bendän!»

Lafetmäk. Okumak. Şiir.

Yortular.

Eni Yıl — Traka-hêy, hêy!
Çıbık günü — Survaki.

Hêy, hêy!

Traka, traka evinä,
Bu avşam geldik sizä,
Sevinmek getirelim,
Gözäl laflan söleyelim:
Saalık olsun hepisinä,
Hem senin dä evinä!
Şindi baarın, uşaklar,
Gümbürdesin dolaylar!
Hêy, hêy!

Survaki.

Survaki kraa tutmuş,
Survaki şen olmuş!
Eni Yıl! Biz kutlêrız!
Çok ömür hem isteeriz!

Kavi olun meşä gibi,
Çiçek açın alma gibi!
Buyıla hem ileriyä,
Çok hem çok ta yıllara!

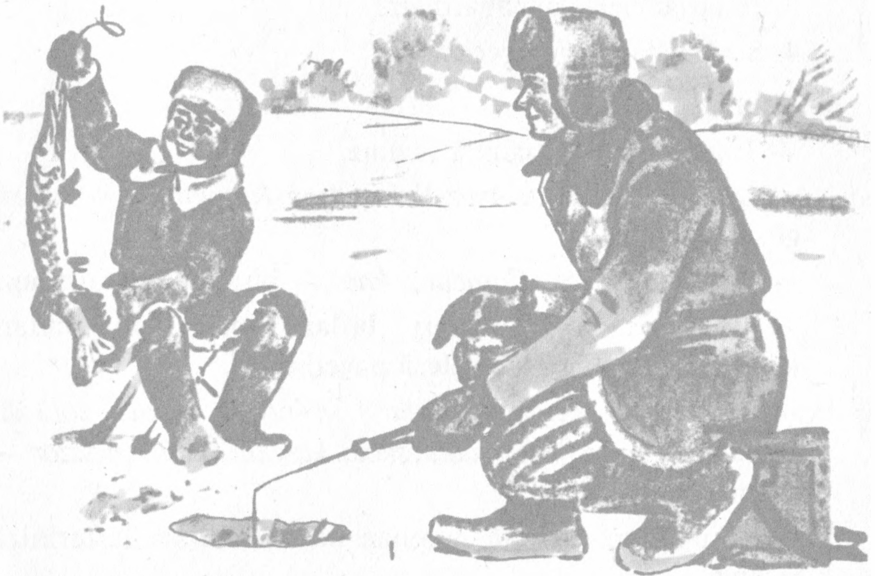
Okumak.

Kanikulda.

Geçti Kolada. Geçti Eni Yıl. Gözäl yortular. Biz kanikulda bulunduk. Yortularda çok gözäl adetlär geçirdik. Kolada gezdik. Traka-hêy hêy gezdik. İnsan bizä kolaç hem gümüş verdi...

Kiyat ta okuduk, kinoya gittik. Televizorda türlü multilär baktık...

Dädum sölärdi, ani o da küçükkän Kolada hem Traka gezärmiş. Nicä dä biz. Kışlar ama taa derin olarmışlar. Çok kaar yaayarmış. Onnar ama sevinärmişlär. Biz dä pek sevindik. Bizim insan pek tutêr bu adetleri. Eni Yıl günü sabaylan Yıldızlan gezdik. Taa küçüklär Çıbık-survaki gezdilär. Sora şkolaya Çamcaaza geldik. O pek gözäl donaklıydı. Ayaz-Boba çok baaşişläz getirmişti. Biz türkü çaldık, şiir söledik, oynadık.

Ayaz-Boba hem Ayaz-Kızçaaz bizä baaşişleri verdilär. Biz şükür ettik. Dedik gelsinnär her yıl bizä. Onnar, – gelecez, – dedilär.

Her gün biz dışarda da oynadık. Kaardan adam yaptık. Kızaklan çekindik.

Kanikulda pek isläädi!

Laflar:

kanikul	adetlär	multi
derin kış	Yıldız	Çıbık- survaki
donaklı	Ayaz-Bola	Ayaz-Kızçaaz
Çamcaaz		
intonaţiya		

Soruşlar:

1. Neçin kanikulda isläädi?
2. Nelär yaptınız kanikulda?
3. Ihtiarlar nelär annadardılar?
4. Siz kanikulu nicä geçirdiniz?

İş. Sınış.

– Kanikul için iki cümlä yazınız.

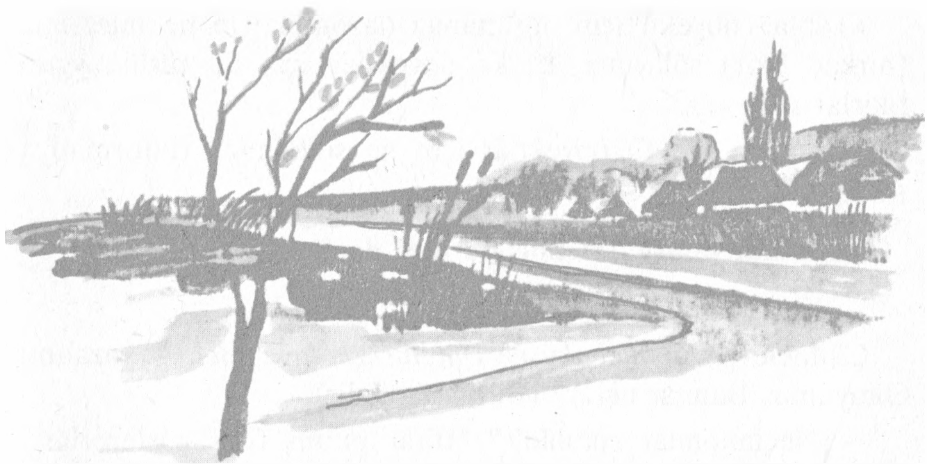
– Laflarda: *Kolada. Ayaz-Boba, Ayaz-Kızçaaz.* – vokalları gösteriniz.

– Laflarlan: *kızak, Çamcaaz, kaar* – birär cümlä kurunuz.

– Kurduunuz cümleleri **laflara** payediniz, lafları **kısımnara**, kısımnarı **seslerä** payediniz.

– **Laflara:** *geçtim yortular, sevindik, türkü; sölärdi, donaklıydı, yaayarmış, isläädi; şkola, kanikul, däđu, televizor* – **urguları** koyunuz.

– Okuduunuz teksttä bulunan **kendili adları** tefterinizä yazınız.

– «Kanikulda» teksti açık, baalantılı hem intonaţiyalı okumaa sınaşınız.

– Ayaz-Boba niceymiş? Ayaz-Kızçaaz niceymiş? Onnarı resim edirsiniz mi? Denäyiniz.

Lafları dooru yazalım: Eni Yıl, yortu, adetlär, kiyat, kinoya, multilär, sölärdi, küçükkän, derin, kaar, yaayarmış, sevinmää, sabaylan, yıldız, çıbık, baaşişleri, ettik, her, onnar, dışarda, ihtiar, kurduunuz, okuduunuz, payediniz, payettik, resim etmää.

Gözäl gagauzçamızı dooru hem sevgili lafediniz!
O bizim diri canımızdır!

Dil.

Cümlä.

(Tekrar).

– Birkaç obyekt düşünüp söläyiniz. (Kuş, odun, soba, şkola, üürenici, tabla...). «Üürenici» obyektinä düşününüz da onun için bişey söläyiniz.

«Tabla» obyekti için düşününüz da onun için ne bilersiniz (birkaç fikir) söläyiniz. Başka obyektlär için dä türlü uygun fikirlär söläyiniz.

Sölediniz mi? O obyektlär için ne sölediniz? (informatiya sölediniz, lafetmäk sölediniz).

O informaţiyalara, lafetmelerä nicä deniler? (Cumlä).

— Kaçar cümlä sölediniz? Sayınız.

Cümleleri: *Üürenici okuyêr. Üürenici şkolaya geler.* — yazalım. Okuyunuz. Bunnar nedir? (Birär cümlädir).

— Neçin onnar cümlädir? (Birär bitmiş fikir göstererlär.) Birär informaţiya vererlär, lafetmäk yapêrlar *üürenici* için.

— Ne sölener *üürenici* için? ...ani *okuyêr* ...ani şkolaya *geler.*

— Bu cümleleri sölemää deyni siz ne yaptınız? (*düşündük birär fikir*). Bunun için *cümlä* nedir? (bir fikirdir). Nesoy fikirdir? (bir bitmiş, tamam fikirdir).

— Ye deyärsäk: *üürenici şkolaya...?* Bu fikir tamam mı? Cümlä olur mu? (Olamaz).

Kural: Cümlä — o bir tamam fikirdir.

— Fikiri ilkin ne yaptınız? (Düşündük).

— Sora fikiri ne yaptınız? (Söledik aazdan).

— Sora o fikiri ne yaptık? (Tablaya yazdık).

Cümlä için ne var nicä sölemää?

Kural: Cümlä — o bir **sölenän** yada **yazılı** tamam **fikirdir.** (Informaţiya, haber, lafetmäk).

— «Tabla» için dä birkaç cümlä (fikir) düşünelim, söleyelim, yazalım:

1. *Tabla karadır.*

2. *Tabla duvardą asılı.*

— Bu cümlelär için dä hep yukardakı soruşlara görä annadınız. Neçin bunnar da cümlädir? Ne...?

— **Cümlä için kuralı tefterinizä yazınız.**

Toplatmak.

— Ne dedik, ani **cümläymiş**?

Akılınızda tutunuz: Bir sölenän yada yazılı tamam fikirä cümlä deniler.

— Bu kuralı söläyiniz çok kerä.

Butakım:

— Nicä deniler bir sölenän tamam fikirä?

— Nicä deniler bir yazılı tamam fikirä?

Sınış.

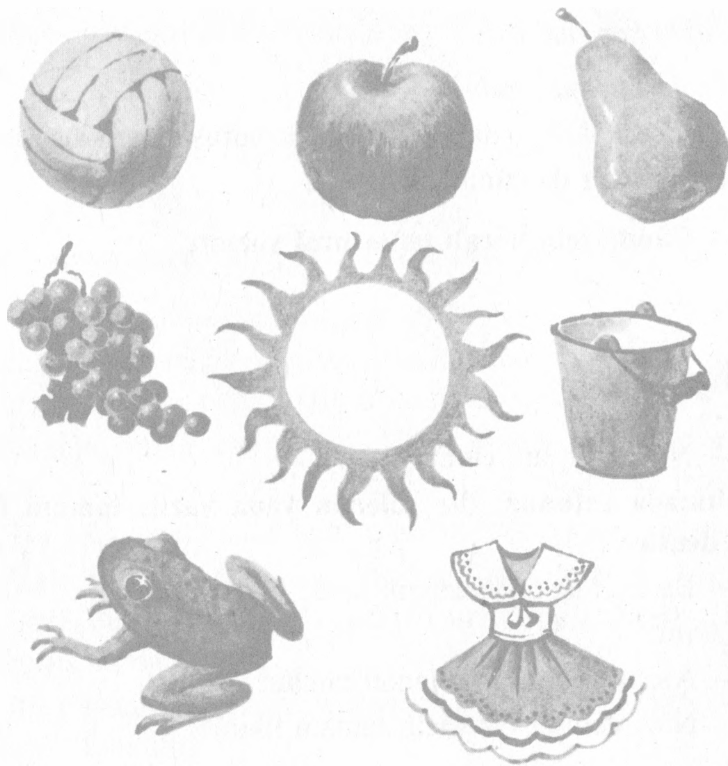
— «Yazal» için, «Tefter» için, «hava» için, «kış» için, «dilimiz» için ikişär tamam fikir (haber) — cümlä düşününüz, söläyiniz.

— Beegir için düşününüz da cümlä onun için söläyiniz.

— Tefterinizdä dördär cümlä «mamu» için yazınız. (Nicä işleyeceniz: düşüneceniz, söleyeceniz, sora yazacenız).

— Tefterinizdä dördär cümlä «boba» için («baka») için yazınız.

Cümlenin payları var. Angilarıdır onnar?

Subyekt hem **predikat** – cümlenin **baş paylarıdır.**

Çiçek açmış. Todur yazêr. Beygir hayvandır. Yımırta biyaz.

Bu çümlelerin subyektlerini hem predikatlarını gösteriniz, sora tefterinizä onnarı yazınız, baş paylarının altını çıziniz. (Nicä üürendiniz).

– Baş paylar biri-birinä baalı mı? Neçin? (zerä...).

Cümlä baş paylarından kurulêr.

Okumak. Annatmak.

Tekst için.

Kışın.

Bizdä kış dekabri ayında geler. Kış vakıdı dekabri, yanvar hem fevral aylarını tutêr.

Kışın günnär kısadır; gecelär, ama pek uzundur.

Gök çok kerä sık hem tunuk bulutlarlan örtüler. Onnar örterlän hem durgudêrlar günün şafkını hem sıcaanı. Kaar sık yaayêr da topraa örter. Ayaz suları dondurêr. Poyraz lüzgeri kaarları bireri toplêêr da kürtün yıvêr onnarı.

Kırda işlär durgunêr. Sade kasabada iş ileri gider, ama zorca. Insan taa çok içerdä durêr. Onnar ev, içer işlerini yapârlar. Dernek tä oturêrlar. Fukaara insannara kışın taa da zor. Onnara yardım vermää lâäzım, kuvedimizä görä. O büük günahtır zorda insannara, uşaklara düşünmemää.

Laflar:

tunuk
poyraz lüzgeri
kürtün
dernek oturmaa
günah

Lafları dooru yazalım: ayında, vakıdı, günnär, şafk, sıcaanı, yıvêr, zorca, fukaara, kuvedimizä, günah.

Soruşlar:

1. Yılın ne zamanında bulunêrız?
2. Kış ne zamandan başladı?

3. Taa nekadar o tutacektır?

4. Düşününüz, yazın günnär hem gecelär niceydilär? Ye şindi **nicedirlär**?

5. Kışın yukardan ne düşer? (Yaayêr?)

6. Kaar neredän düşer?

7. Lüzgär kışın nicä eser? Taa çok angıзı eser?

8. Kaar yıvınnarına nicä deeriz?

9. Kırda şindi kim işleer? Neçin iş durgundu? Insan şindi taa çok näända durêr? Ne yapêr?

10. Kışın angı insannar, uşaklar taa zor yaşêêrlar? Biz ne lääzım yapalım?

İş. Sınış.

– Bu annatma nelerdän düzülüdür? (Cümlelerdän).

Bölä yazılara, annatmalara **tekst** deniler.

– **Herbir tekstin payları var.** Bu tekstin paylarını bakalım:

Adı: «Kışın»

Ilk payı: kışın ayları.

Ikinci payı: günnär hem gecelär kışın.

Üçüncü payı: gök hem hava kışın.

Dördüncü payı: kışın insan ne yapêr?

Beşinci payı: fukaaraların yaşaması kışın.

İş. – Bu praylara görä «Kışın» tekstini annadınız.

– Kiyatta teksti okuyunuz pay-pay. Sora teksti bütüncä okuyunuz.

Düşünclim, annadalım.

— Ne okudunuz büün? Tekstin başında ne için sölendi? Kış ayları angılarıdır? Günnär kışın nicedir? Bunnardan başka, teksttä nelär için taa yazılıdır?

Ye fukaara uşaklar kışın nicä yaşêêrlar? Neçin? Siz nicä var kolay onnara yardım edäsiniz?

— Aşaadakı şiircikleri okuyunuz, annayınız, üüreniniz.

Kim fukaaraya yardım eder,
O Allaaya verer.

***

Kaar yaayêr, kaar yayêr,
Hepsini Ayaz basêr.
Fukaaraya zor olêr...

Allaa «seni üüreder,
İilik sän yapasın deer!

— Akılınıza getiriniz: kiminiz tanıdı da yardım fukaaraya etti? Nicä?

— Kışın taa nelär zor çekerlär? (Kuşçaazlar?) Siz kuşçaazlara nicä yaradım edersiniz?

— Evdä dä annatma tekstini «Kışın» çok kerä okuyunuz, ki gözäl onu okumaa sınaşasınız.

Dil.

Subyekt hem predikat.

(Tekrar).

Cümlä için akılınıza getiriniz. O ne gösterer?

Siz dä birkaç tamam fikir düşününüz.

Guguş için bir cümlä şölayiniz.

Neyä düşündünüz bu cümleyi kurmaa deyni?

Cümledä o laf («guguş») nedir? (Subyekttir). Ye subyekt cümlenin angı payıdır? (Baş payıdır).

Cümledä taa angı baş payı vardır? (Predikat).

Predikat ne gösterer subyekt için? (Nedir, nicedir, ne yapêr).

Guguş nedir? *Guguş kuştur.*

Predikat «kuştur» ne gösterer? (Nedir subyekt).

Cumledä: «*Guguş yavaştır*», predikat «yavaştır» ne gösterer? (Nicedir subyekt).

Cümledä: «*Guguş uçêr*» predikat ne gösterer? (Ne yapêr subyekt).

– Akılınıza getirdiniz mi, angı soruşlara cuvap eder predikat. (*Nedir? Nicedir? Ne yapêr?*)

Ye subyekt insan sa? (Soruşa *kim?*). Kalanı? (Ne?).

«*Usta*» subyekt için birkaç cümlä kurunuz. Subyektin hem predikatın soruşlarını söläyiniz hem altlarını çiziniz.

– Predikatlara başka da subyektlär bulunuz (*kim?* soruşuna) da cümlä onnarlan tefterinizä yazınız.

– Subyekt *nedir*, subyekt *niceydir*, subyekt *ne yapêr*, predikatlar gösterän bulunuz da cümlä kurunuz.

Bu predikatlara angı subyektleri aldınız? Predikatları bulmak için nelerä, ya kimnerä düşündünüz? Herbir subyektä angı soruşu koydunuz?

– Cümleleri okuyunuz:

a. *Ayı* hayvandır.

b. *O* kaavidir.

c. *Öküz* otlêêr.

ç. *Taliga* eni.
d. *Tekerlek* tombarlak.
e. *O* kırıldı.
f. *Bän* çocukum.
g. *Sän* akıllıysın.
h. *Biz* gagauzuz.
j. *Dilimiz* gözäldir.

— Bunnar nedir?

— Neçin onnar cümlädir?

— Nesoy fikirlär göstererlär? (Haber, informaţiya?)

— Subyektleri hem predikatları gösteriniz. Onnara uygun soruşları koyunuz.

— Bu cümlelär angı paylardan kuruludur? Baş paylar biri-birinä nicä baalıdır? (Kim? ne? işi yapêr, nedir hem niçeydir, gösterer predikatlar hem subyektlär biri-biri için).

— Herbir cümledä *kim? ne?* için sölener, informaţiya, haber veriler? (Subyekt için); *Kim* çocukmuş? *Kim* akıllıymış? *Kim* gagauzmuş? *Ne* hayvanmış? *Ne* kaaviymiş? *Ne* otlarmış? *Ne* eniymiş? *Ne* tombarlakmış? *Ne* kırılmış? *Ne* gözälmiş? (Ayı, o, öküz, taliga, tekerlek, bän, sän, biz, dilimiz — bu cümlelerdä hepsi **subyekttir**).

— Herbir cümledä subyektlär için nelär sölener (nedir, nicedir, ne yaparmış) — hepisi **predikattır.**

Kural: Cümlä payı, angısı gösterer *kim, ne* için sölener bişey da soruşa *kim?* ya da *ne?* cuvap eder, **subyekttir.**

Kural: Cümlä payı, angısı gösterer **subyekt** için nelär sölener — **predikattır.** (ne yapêr? Nedir? Ne eder? Nicedir?). Predikat subyektä baalıdır, onu tamanmêêr.

Predikatlar var gösterän:

a) Subyekt (obyekt) *nedir:*

«Alma meyvadır».

«Cümlä bir haberdir».

«Şkola bir yapıdır».

«Kaku üüredicidir».

b) Subyekt (obyekt) *nicedir:*

«Miticik çalışkanadır».

«Kiyadım paktır».

«Kömür karadır».

c) Subyekt (obyekt) ne yapêr, ne yapmış, ne yapacek:

«Kaar yaayêr».

«Garga kondu».

«Uşaklar toplanacek».

Cümleleri okuyunuz, predikatlara soruşları koyunuz.

Cümlenin başlantısında büük litera yazmaa unutmayınız, sonuna da nokta (.) koymaa.

İş. — Subyekt ne yapêr (eder) gösterän dört cümlä tefterinizä yazınız. (Soruşlara: ne yapêr? (ne eder?), ne yaptı? (ne etti?), ne yapacek? (ne edecek).

— Subyekt nedir gösteän dört cümlä tefterinizä yazınız.

— Subyekt nicedir gösterän dört cümlä tefterinizä yazınız.

– Kim? ne?: oynêêr, okuyêr, aalêêr, durdu, açacek, yaştı, ilindir, acıdır, hayvandır, aaçtır yazınız.

– «Köpek» hayvanı için bir tekst (annatma) beş cümledän yazınız.

– «Kedi» hayvanı için beş cümleli bir tekst (onnatma) yazınız.

– «Dondu» predikatlan beş cümlä kurunuz.

– Aşaadakı teksttä cümleleri ayırınız. Subyektleri hem predikatları soruşların yardımınnan bulunuz.

Bizim üüredici-bey üüreder. Biz sesleeriz. O isläädir. Üürediçimiz yazêr hem okuyêr. O bizi sever. Haylazlar oynêêrlar. Onnar üürenmeerlär. Biz üüreneriz. Vasi yazêr. Bän okuyêrım. Biz üüreniciyiz.

Şiir.

Kış.

T. Zanet.

Bacadan kalkêr tütün,
Herersi kaba kürtün;
Sarılı çıplak dallar,
Örtülü boz bayırlar.

Kim kayêr bu bayırdan?
Kaar fırlêêr her taraftan?!
Dolaylar öter sestän,
Kızaklar uçêr erdän!

Laflar:

kürtün
sarılı çıplak dallar
dolaylar öter
kızaklar uçêr

Garganın masalı.

Halk masalı.

Bir vakıtlar varmış, bir bakıtlar yokmuş varmış bir tamah garga.

Bir kerä onun bacaana bir büük çalı batmış. Savaşmış çıkarmaa, çıkaramamış. Uçmuş garga bir küüyä bir babuya.

– Babu, çıkar benim bacaamdan çalıyı.

Babu çalıyı çıkarmış.

Çarga:

Çalıyı sana brakêrım. Bir yıldan sora gelecän da alacan onu.

Bir yıldan sora:

– Babu, ver çalımı.

– Of, yok çalı. Kış suuk oldu, fırını yaktım, ekmek pişirdim...

– Ozaman ver somunu!

Alêr garga somunu da uçêr başka küüyä.

Girer o bir babuya.

– Babu, tut benim somunumu. Bir yıldan sora gelecäm.

Bir yıldan sora.

– Babu, ver somunu.

– Of, somumu dana idi.

– Ver danayı.

Danayı garga brakêr başka bir babuya.

Bir yıldan sora.

– Babu, ver danamı.

– Of, o büüdü, öküz oldu.

– Ver öküzü.

Öküzü garga brakêr hep bir babuya.

Bir yıldan sora.

– Babu, ver öküzü.

– Of, onu kestik çocuumuzun düünündä.

– Ver gelini!

Gelini garga daalara götürmüş. Kendisi bir aaca konmuş da çalêr:

Çalıyı verdim,
Somunu aldım;
Somunu verdim,
Okiizü aldım;
Öküzü verdim,
Gelini aldım.

Birdä, iki avcı geler, gargaya tüfek atêr, gelini dä kurtarêr...

Masal da biter.

Laflar:
tamah çalı somun dana garga

Lafları dooru yazalım: tamah, çıkarmaa, ucêr, yıl, gelecäm, danayı, öküz, çalıyı, avcı, kurtarêr.

Soruşlar:

1. «Kış» şiirdir. Kim onu yazmış?
2. Tütün näädan çıkarmış?
3. Kaar nerelerä yaamış?

4. Uşaklar ne yapmışlar kışın?
5. Angı zaman için bu şiir annadêr?
6. Kış ne sevinmeklär getirer?
7. Nelär söleer poet kaar için?
8. Ye uşaklar için?

İş. Şiiri üüreniniz aazdan sölemää.

İş. Okuyarak pauzaları kollayınız.

İş. Kış için siz dä annadınız.

Şiirlerin herbir sıracıına **stih** deniler. Bu şiirin sekiz **stihi** var. Her dört stihi bir **strofa** düzer.

Şiir yazan kişilerä **poet** deniler.

Şiirin her stihi büük literaylan başlanêr.
Şiirdä **poetik laflar** var: *çıplak dallar*; *dolaylar öter*; *kızaklar uçêr.*

Düşünelim, annadalım, yazalım

1. Birinci klastan bilän şiirleri okılınıza getiriniz; söläyiniz.
2. «Kış» şiirinin ilk strofasını tefterinizä yazınız.
3. Birkaç poetic laf «söläyınız».

Ö r n e k : gün güler; bulut aalêêr; demir kuş...

Söleyişlär. *Damna, damna göl olur.*

Saalık temizliktän başlêêr.

* * *

İş. Masalı okuyup annadınız.
Şiiri üüreniniz.

Dil.

Adlık.

Obyekt adları. Insan adları.

Dilimizdä çok gözäl laflar var. Onnar göstererlär obyektlerin, nişanannarın, işlemnerin, sayıların hem başka işlerin **adını.**

Deyecez, var laflar, angıları göstererlär türlü **obyektlerin adlarını**: *ev, kır, oyuncak, ekmek, çay, süt, kuş, bülbül, saksan, ot, taş, şiir, masal, fikir, kahır, kısmet* h.b.

Bölä laflar (adlar) angı **soruşa** cuvap ederlär? (*ne?*)

Var laflar, angıları **insan adlarını, insan zanaatçıların adlarını** göstererlär: *Miti, Soni, Aydına, Todur, Maria, mamu, ana, boba, nuna, kaku, kardaş, üüredici, üürenici, çocuk, kız, doktor, çoban, usta, pilot, yazıcı* h.b.

Bölä laflar (adlar) angı **soruşa** cuvap ederlär? (*kim?*)

1. *Ne* adlardır *ev, kır, oyuncak, kuş, ördek, fikir, şiir, gök, kırlangaç, yabanı, tavşan...*? (Cansız hem cannı obyekt adlarıdır).
2. *Kimin* adlarıdır *Miti, Soni, Aydına, çocuk, kız, doktor, çoban, satıcı, usta, işçi..*? (insan adlarıdır).

Aklınızda tutunuz: *abyekt* hem *insan* gösterän adlara **adlık** deniler.

1. Obyekt hem insan gösterän adlara nicä deniler?
2. **Adlık** – o nedir?
3. Adlık angı adları gösterer?
4. Obyekt adı gösterän adlık angı soruşa cuvap eder? Örnek veriniz.
5. İnsan adı gösterän adlık angı soruşa cuvap eder? Örnek veriniz.
6. Obyekt gösterän adlıklar söläyiniz. Angı soruşa onnar cuvap etsinnär lääzım?
7. Insan gösterän adlıklar söläyiniz. Angı soruşa onnar cuvap etsinnär lääzım?
8. Bu adlıkları soruşlara görä ayırınız: kartal, odun, beegir, akıl, adam, şeker, karı, toprak, diş, dil, kaar, kilimci, Vani, bayır, çiftçi, kuvan, Sandi, hergeleci, öküz, ceviz, alma, küü, Çadır.
9. Bu lafların arasından adlıkları ayırınız da tefterinizä yazınız: tavşan, korkak, kaçêr, masa, altı, bän, sän, o, tafta, Nadi, okumaa, yazmaa, kedi, Taniyä, saat, oldu, alacek, kırmızı, meyva, üzümnär, çanaklar, kırık, dolu, kısa, kırıkçı, makaz, makazçı, demir, demirci, irmi, kırk, üz, yorgan, fena, saydı, düş.
10. Bu cümlelerdä adlıkları bulunuz:

    a. Kedi sıçan tutêr.

    b. Inek süt verer.

    c. Fedi çekiçlän enser kakêr.

    ç. Sofinim çantasında var: yazal, karandaş, kiyatlar, tefter, boyalar bir dä penal.

Tefterinizä yazıp, adlıkların altını çiziniz.

11. Bu adlıklarlan cümlä kurunuz: hava, kaar, Sanda, Görgicik, kızak, evdä, yazallan, insan, soba, mamu.

Evä iş. Evdä «Garganın masalı» tekstindän sonundakı şiircii tefterinizä yazınız, adlıkların altını çiziniz.

Lafları: soba, ceviz, anatar, peşkir, oda, pat, çay, kaşık, pençerä – kısımnara bölünüz, vokalların altını bir çiziylän, konsonnarın altını iki çiziylän çiziniz tefterinizdä.

Ö r n e k : soba – so-ba; a-na-tar...

Okumak. Söz.

Gün, kaar hem lüzgär.

L. Tolstoy.

Bir adam yolda gidärkän, karşı geler Günnän, Kaarlan hem Lüzgärlän. Adam onnara seläm vermiş.

Bunnar çekişerlär şindi, kimä adam seläm vermiş?

Kaar deer:

– O bana seläm verdi. O korkêr, ani bän onun yolunu kürtünneyecäm.

Lüzgär sä deer:

– Yok, Adam bana seläm verdi. O korkêr, ani bän onun kalpaanı sıbıdacam da başkabak kalacek suukta.

Ozaman Gün deer:

– Beki Adam bana seläm verdi? Bän onu yısıdêrım hem yolunu göstererim.

Onnar annaşamadılar. Adamı durguttular da sordular:

— Sölä bizä, Adam, kimä sän seläm verdin te hemen?

Adam cuvabını verer:

— Bän Günä seläm verdim. Gün bana çok ii yapêr. Siz dä Günä şükür ediniz: onsuz siz dünnedä olamazsınız. Gün yısıtmazkan, lüzgär esmäz, bulutlar olmaz, kaar da yaamaz.

Laflar:
sıbıdacam başkabak yolunu göstererim te hemen

Lafları dooru yazalım: gidärkän, Günnän, kürtünneyecäm, sıbıdacam, yısıdêrım, durguttular, hemen, cuvabını, sizdä, onsuz, olamazsınız.

Soruşlar:

1. Adam yolda kiminnän karşı gelmiş?
2. Gün, Kaar hem Lüzgär çekişmää neçin tutunmuşlar?
3. Kaar ne deer?
4. Lüzgär ne deer?
5. Gün ne deer?
6. Adam ne cuvap verer?
7. Siz nicä esaplêêrsınız?

İş. Bu masalı islää okuyunuz.

Kendi laflarınızlan onu annadınız.

«Salt onunnan biz insanız!»

Dil.

Nişannık.
Nişan gösterän laflar.

Ana gagauzçamızda taa çok gözäl laflar var. Çok laf var, ani obyektlerin, insanın, başka işlerin dä nişanını göstererlär: *biyaz, büük, sarı, küçük, eşil, gözäl, çirkin, dooru, iiri, alçak, fena, ii, düz* h.b.

Bölä laflar taa çok *nesoy?* soruşa cuvap ederlär: (*nesoy?*) **biyaz** çiçek; (*nesoy?*) **küçük**, (*nesoy?*) **aar**—taş h.b. Şindi adlıkları ayırı okuyunuz: çiçek, ...

Dolaynıza bakınız, türlü obyektlerin nişannarını söläyiniz: bankalar, tafta, duvarlar, tavan, döşemä, (erlär), skemnä, tebeşir h.b.

Ö r n e k : *alçak* banka; *kara* tafta; *gözäl* kız...

Evdä kedi var mı? Onun tüüsü nesoy? Onun gözleri nesoy? önun kuyruu nesoy?

— Kedinin nişannarı için cümlä kurunuz.

Ö r n e k : *Kedi sallêêr uzun kuyruunu.*

Aklınızda tutunuz: obyektlerin hem insannarın nişannarını gösterän laflara **nişannık** deniler.
Nişannık **nesoy**? soruşa cuvap eder.

6 Comanda nr. 70966

1. Obyektlerin hem insannarın nişannarını gösterän laflara nicä deniler?

2. Nişannık – o nedir?

3. Nişannık angı soruşa cuvap eder?

İş. – Bu adlıklara nişannıkları söläyiniz: masa, soba, aaç, top, otlar, booday, sabun, bal, yol, çanta, pınar, köprü, mamu, kardaşım, Petri, sportçu, yazıcı, dermenci.

Ö r n e k : *eni* masa...

Bu **nişannık – adlık** çiftlerinnän cümlä kurunuz.

– Bu lafların arasından nişannıkları ayırınız:

çiçek, ekmek, datlı, paalı, karımca, su, yaş, kuru kaar, buz, ilin, çetin, sulu, ucuz, iplik, üürenmäk, kolay, saar, Burgucu, kağan, girgin, askerci, kaavi, zabun, kabak, erik, pipi, kirpi, arif, avcı, eşil, turuncu.

– Altı cümlä nişannıklarlan kurunuz.

Tefterinizä yazınız.

– Bu cümlelerdä nişannıkları bulunuz.

a. Biz aldık bir küçük kirpi.

b. Kuvannar tatlı bal yapêrlar.

c. Başçada biyaz güllär açtılar.

ç. Mamu fırından taazä ekmek çıkardı .

d. Üüsek aaçlar sert lüzgerdä sallanêrlar.

– «Gün, Kaar hem lüzgär» masalda nişannıkları tefterinizä çıkarınız.

Geler ilkyaz.

Şkola türküsü.

Tä geler ilkyaz, geler,
Topraamı bütün döşeer.
Kır dolu çiçek açar,
Oynamaa bizi çaarar!
Lä, lä, lä, lä...
Kır dolu çiçek açar,
Oynamaa bizi çaarar!

Ot eşil büüyer, büüyer,
Cıvırliga dik çüyer.
Sesleyelim, ha, uşaklar,
Ne türlü çalêr kuşlar!

«Ku-ku», «ku-ku» pek baarar,
Çil alçaklarda atlar.
Kuzular oynar kırda,
Görelim, ha, orada!

Şkola çancazı urar,
Üürenmää bizi çaarar.
Brakalım, ha, uşaklar,
Oynadık ettii kadar!

Şiir.
Okumak.
Söz.

Analaların günü.

Anam.

Dunnedä çok mamu var,
Uşakları pek sevär!
Ama var paalı bir can,
Ani pek severim bän.

Kimdir, bilsän bu ana?
Söläyim mi bän sana:
O benim paalı anam –
Ona bän hiç bir bıkmam!

Mamum benim...

D.Tanasoğlu.

Mamum benim birdir,
Mamum benim iidir!
Severim, öperim!
Severim, öperim!

Mamum, ne gözalsin,
Mamum, ne isläasin!
Öperim, severım,
Elini öperim!

Benı sän seversin,
Beni sän büüdersin!
Öperim, severim,
Yanaanı öperim!

Gr. Vieru.

Ekmek mamucuum yapêr,
Pençeredän gün bakêr;

Gün o sade biricik,
Mamum hep salt biricik.

Herbir ana halizdä
En paalıdır dünnedä.

* * *

Ey, esil otçaaz,
Senin dä mamum var!

....

Ey, gözäl çiçek,
Senin dä mamun var!

....

Ey, aydın yıldız,
Senin dä mamun var!

Okumak. Söz.

Senin anan kimdir?

V. Suhamlinskiyä görä.

Iki çocucak analarınnan şkolaya geldilär. Sandicik hem Mateycik. Onnar tanıştılar. Sandicik Mateycää sorêr.

— Senin mamun näändä işleer?

— Sän ne, annamadın mı? O artık ilaca kokêr. Benim mamum doktor işleer. O hastaları ilaçlêêr. Ye senin mamun näändä işleer?

— Sän ne, annamêêrsın mı? O ekmää kokêr! Benim mamum fırıncı işleer, ekmek pişirer. Ekmek hepisinä lääzım.

— Doktora da mı? — sordu Mateycik.

— Doktora da, — dedi Sandicik.

Laflar:
tanıştılar fırıncı artık

Lafları dooru yazalım: sorêr, işleer, ilaç, doktor, hasta, ye, fırıncı.

Soruşlar hem iş.

1. Taa ne zanaatlarda analar işleerlär?
2. Kendi analarınız için annadınız.

Angı ana hepsindän paalıdır dünnedä? Neçin?

Anadan yurtluk başlêêr!

Gözäl gagauzçamız da anadan geler!

Lafetmäk.

Laflar hem cümlelär.
(Tekrar).

Cümleleri okuyunuz:

a. Oldan-batır kıpçaklardan korkmadı.

b. Oğuzlar kıpçakları ensedilär!

– Herbir cümledä – lafetmedä kaçar laf var?
– Her lafın kaçar kısımı var?
– Kısımnar nelerdän düzülü?
– Seslär nesoydurlar?
  – Cümlelerin baş paylarını gösteriniz.
  – Subyekt ne gösterer?

— Bu subyektlär angı soruşa cuvap ederlär? Neçin?

— Predikat ne gösterer?

— Bu predikatları angı soruşlarlan buldunuz?

— Kısımı angı ses düzäbiler? Vokalsız kısım olur mu?

— Cümlelerin sonunda ne nişannar koyulêr?

— Bu cümlelerin sonunda ne nişannar koyulu?

Aklınıza getiriniz: seslär sölener hem işidiler; literalar yazılêr hem okunêr. Onnar var küçük tä, büük tä, eldän dä, tipardan da. Örneklär?

Büük literalar näända yazılêrlar? Ö r n e k.

— Aşaadakı lafların seslerini sayınız:

dedä, oguz, yurtluk, yurta, girgin, korkmaz, toz.

Ö r n e k : dedä [4] oguz [4] yurtluk [7...]

— Esap alınız, ne olêr, açan lafta bir ses diişiler: **a**çan — **u**çan; ka**ç** — ka**n**; gel**m**ää — geç**m**ää; **h**atır — **k**atır; üzü**m** — üzü**k**; uza**k** — uza**n**...

— **Aklınızda tutunuz!** Lafta bir ses diişilärsä, maana da diişiler.

— Bu laf çiftlerinnän cümlä kurunuz.**Gözäl gagauzçamız.**

tut-dut; dur-kur; dar-sar; sandım-sattım (sardım).

Gözäl gagauzçamız.

Vatan demää, yurt demää,
Yurt demää, Vatan demää.

Bu söleyiş neyä üüreder?

Yurdumuz bizim angısıdır? Yurdumuzu sevelim lääzım nicä?

— Yurdumuz için annadınız, sora yazınız.

— Duuma eviniz neredädir?

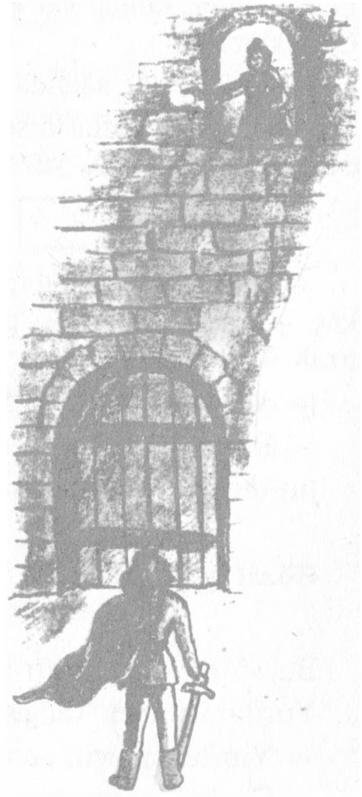
— Duuma eviniz için annadınız, sora yazınız.

— Aylenızdä kimnär var?

— Ayleniz için annadınız.

Araslan-Beyin anası.
(Lecenda).

Oguz dedelerin bir girgin padişaası Araslan Beymiş. Yurtluumuzu o pek sevärmiş. Onu o duşmannardan koruyarmış. Käämil bir anası varmış. O onu ölä büütmüş hem üüretmiş: ana topraanı sevsin hem korusun.

Bir düüştä ama, bizans duşmanarı pek çokluk gelmişlär. Araslanın askeri enseyämäzmiş. Kendisini dä bir duşman oku batıp-yaralamış. Araslan-Bey Kaleyä çekilmiş. Aar kapulara urmuş. Bir taş pençeredän anası sormuş, kim tokatlara urêr.

— Bänim, ii anam, senin oolun... düüştän yaralı dönerim...

— Bölä ool bendä yok!

Da kapuları açmayıp, anası yollamış onu duşmanı düüsün. Araslan-Bey eni gurginliklän duşmanı koolamış da yurtluumuzu kurtarmış.

Vatan demää — Yurtluk demää.
Yurtluk demää — Vatan demää!

Laflar:

Araslan-Bey	bizans duşmannarı
oguz dedelär	ok
Yurtluk — vatan	kalä
käämil	lecenda

Lafları dooru yazalım: padişaa, büütmüş, enseyämäzmiş, kaleyä, girginnik, kimmiş.

Soruşlar:

1. Araslan-Bey kimmiş?
2. Bizans duşmannarı neçin yurtluumuza gelmişlär?
3. Araslan-Beylän düüştä ne olmuş?
4. Bey korunmaa näänı cekilmiş?
5. Anası ne demiş ona?
6. Araslan-Bey sora ne yapmış?

İş hem sınışlar.

— Teksti okuyunuz, annadınız.

— Dialogu ayırı okuyunuz, tefterinizä yazınız.

— Laflarlan: *Araslan-Bey, käämil ana, ana toprak, kalä, anası sormuş, anası demiş, duşmanı koolamış* — cümlä kurunuz.

— «Araslan-Bey eni girginniklän» laflar grupasını annadınız, sora cuvabı tefterinizä yazınız.

— «Duşman kafaları oguz kılıçları altında dıgırlanarmış» — cümleyi kullanmaa bu teksttä yakışır mı? Denäyiniz.

— Dedelerin girginnii için ne var kolay sölemää?

Nazıklık insanı gözelleder

Test — 2

Aşaada 10 soruş var. Her soruşun altında da dört ayırı cuvap verilidir. Bunnardan salt biri doorudur. Onu bulunuz da söläyiniz, yazınız.

Ö r n e k:

«Insan bizä kolaç hem gümüş verdi» cümledä sizä baaşiş aşaadakılardan angısıdır?

a) peşkir, b) yazal, c) kolaç, ç) şiir.

Dooru cuvaptır «kolaç». Bu lafı tefterinizä yazarsınız.

Soruşlar:

1 — Aşaadakı adlıklardan angısı dooru yazılıdır?

a) feni, b) vani, c) Aydına, ç) vasicik

2 — Aşaadakı laflardan angısı adlıktır?

a) mor, b) otuz, c) göl, ç) işlemää

3 — Aşaadakı laflardan angısı nişannıktır?

a) kartal, b) elli, c) pembä, ç) traktor

4 — Aşaadakı lafları alfabet sıralıında yazınız.

a) nacak, b) laana, c) boz, ç) edi

5 — Aşaadakı küü adlarından angısı yannış yazılıdır?

a) Çadır, b) Avdarma, c) kıpçak, ç) Kazayak

6 — Aşaadakı seslerdän angısı **vokal** sesidir?

a) b, b) r, c) ö, ç) s

7 — Aşaadakı laflardan angısı yannış kısımnara bölünmüş?

a) ma-mu, b) a-na-tar, c) mas-al, ç) a-çık.

8 — Aşaadakı cümlelerdän angısının sonuna **soruş** nişanını koymaa läähzım?

a) Mamumu severim.

b) Dädum masal annadardı.

c) Senin anan neredä işleer.

ç) Ne gözaldir bu çiçeklär.

9 — Aşaadakı cümledä angısıdır subyekt? «Herbir ana kendi uşaklarını en çok sever».

a) kendi, b) çok, c) ana, ç) sever.

10 — Aşaadakı cümledä angısıdır predikat? «Herbir uşak kendi anasını pek sever».

a) her, b) pek, c) sever, ç) uşak.

Okumak. Söz.

Oldan-batır hem kıpçak hanı.

(Lecenda).

Bizim oguz dedelerimiz erleşmiştilär eni kırlarda. Bey-Batır ayırmışlar Oldan-batırı. O kaaviymiş hem girginmiş.

Kıpçak hanı ama duşmanmış onnara. O pek kızmış oguzlara. Neçin ayırarmışlar kendilerinä bey. O izin vermiş, ki Oldan-Bey onun yurtasına gelsin.

— Oldan-batır, gitmä, korkuludur zerä, — demiş ihtiar yardımcısı. — Han pek kinni, var nicä öldürtsün.

Oldan-batır ama verilmemiş. Gitmiş. Hanın önündä dikilmiş batal güüdesinnän.

— Sän korkmamışın bana baaşişsiz geläsin? — baarmış han. — Hem dizçä çökmeyäsin?

— Bän beyim, han! Bir insan gibi diz çökürüm. Ama *bey* gibi bunu yapmam! Halkımı iiltmäm senin önündä! Oğuz halkımı! O sendän korkmêêr!

Han yoktu ne yapsın. O bilärdi oğuzların kuvedini hem girginniini.

Açan o kıpçak hanı oğuzların üstünä cenklän kalkmış, oğuzlar Oldan-Bey-batırlan onu ensemişlär.

Laflar:
Oğuz dedelerimiz
Bey-batır
kıpçaklar
han
izin
yurta
kin, kinni
baaşiş

Lafları dooru yazalım: oğuz, kaaviymış, onnara, kendilerinä, kinni, öldürtsün, güüdesinnän, baaşişsiz, dizçä, çökmeyäsin, beyim, girginniini.

Soruşlar:

1. Kıpcak hanı oğuzlara neçin kızmış?
2. Oldan-batır ne yapmış?
3. Kıpçak hanın önündä Oldan-batır kendisini nicä kullanmış? Neçin?
4. Onnarın buluşması nicä bittmiş?

İş. — Esap alınız, «Onnara» laf nicä yazılı? Sölemää da nicä läääzım? Iki «n»-lan başka laflar da bulunuz, tefterinizä yazınız.

— Teksti uygun seslän okuyunuz; her personajın sesini gösteriniz.

— Laflarlan: «Oğuz dedelerimiz», «Oldan-batır», «Kıpçak hanı», «izin», «yurta», «kinni», «baaşiş» — birär cümlä kurunuz.

— Iki «nn» konsonunnan laflar yazınız. Onnarlan cümlä kurunuz.

— Tekstin ilk iki paragrafını tefterinizä yazınız.

— Teksti annadınız plana görä:

a. Oğuzlar Bey-batır ayırmışlar.

b. Oldan-batır korkmamış kıpçak hanına gitmää.

c. Oldan-batırın hem kıpçak hamın lafetmesi.

ç. Oğuzlar kıpçakları ensemişlär.

— Diktant yazınız şu teksti:

«Oldan-batır kıpçak hanına gitmiş. O giimiş bey rubalarını. Han sert laflarlan onu karşı etmiş. Oldan-batır ondan korkmamş. Oğuzlar kıpçakları ensemişlär.

Dil.

Aderlik.

(Adlıın erini tutan laflar).

Şindiyädän üürendiyiniz, **kiadlık** hem **nişannık** laflarına **söz payları** deniler.

Adlık bir söz payıdır (adam, yıldız, kuş h.b.).

Nişannık bir söz payıdır (kalın, sarı, silinik...).

Adlık nedir?

Türlü obyekt hem insan adlarını gösterän **söz payına** *adlık* deniler (tuz, keçi, kireç, Ankara).

Nişannık nedir?

Obyektlerin, insannarın (aderliklerin) nişanını gösterän **sözpayına** *nişannık* deniler (yaş, kuru, tatlı, kara...)

Gözäl gagauzçamızda var başka da söz payları.

Şindi taa bir söz payını tanıyacez — **aderlik.**

— **Siz** şkolaya neçin gezersiniz?

— Üürenän ii uşaa nicä deerlär?

— Çalışkan uşak nicä cuvap eder?

Cuvap: Çalışkan uşak gözäl cuvap eder.

Bu cümleyi tefterinizä yazınız.

— **O** neyä düşüner herkerä?

Cuvap: O herkerä üürenmää düşüner.

Bu cümleyi dä tefterinizä yazınız.

— Üürenmeyän uşaa nicä deerlär?

Cuvap:

Üürenmeyän uşaa haylaz deerlär.

Tefterinizä yazınız.

— Nesoy notalar **o** kableder?

Cuvap: **O** *kötü notalar kableder.*

— Bu cümlelerdä kimin için sölener?

(Uşak için)

— «Uşak» nesoy söz payıdır? (adlık).

Cuvap cümlelerindä «uşak» lafın (adlıın) erinä angı laf koyulu? (laf «**O**»):

a. **Uşak** gözäl cuvap eder.

b. **O** üürenmeyä düşüner.

Ikinci cümleyi okuyarkan, kimä düşünersiniz? Lafı «**O**» angı laflan uydurmaa lääzım? («Uşak» lafınnan).

«Uşak» lafın erinä ne var kolay sölemää («**O**»). Esap alınız: «**O**» laf «uşak» lafın erini tutêr, adlık erini tutêr.

Onnar *top oynêêrlar.*

Laf «**onnar**» angı lafın (adlıın) erini tutêr? («uşaklar»).
Taa angı lafların? («çocuklar, kızlar»)

Bän, sän laflar ne erleri tutêrlar? (ad, adlık).

Biz, siz laflar ne erleri tutêrlar? (ad, adlık).

Aklınızda tutunuz:
Ad (adlık) erini tutan söz payına **aderlik** deniler.
Ö r n e k l ä r : doktor – **o**; meyvalar – **onnar; bän** (uşak, adam, karı); **siz** (adamnar, karılar)...

Adların (adlıkların) erinä koyulan laf (söz payı) nedir? (aderlik).

Angı söz payına aderlik deniler?

İş hem sınışlar.

– Aşaadakı adların erinä aderlik koyunuz: salkım, lelek, lelü, koyunnar, kuvannar, daalar.

– *Bän, sän, o, biz, siz, onnar* aderliklerinnän birär cümlä söläyiniz.

– *O, onnar, siz, sän* aderliklär angı adların (lafların) erini tutêrlar?

– *O, onun, onnar, onnarın* aderliklärlän birär cümlä tefterinizä yazınız.

Okumak. Söz.

Kedi hem tilki.

L. Tolstoy.

Kediylän tilki lafa durêrlar da annaşêrlar, nicä kurtulmaa köpeklerin izlemesindän.

Kedi demiş:

– Bän köpeklerdän korkmêêrım, zerä var benim bir şiretliim.

Tilki sorêr:

— Nasıl var nicä kurtulasın köpeklerdän sade bir şiretliklän? Benim var etmiş edi şiretliim.

Bu vakıt, nekadar onnar lafa durardılar, birkaç avcı tazılarınnan onnara yaklaşêr. Kedi sade bir şiretlik yapêr: bir aaca tez tırmaşêr da tazı köpeklär onu tutamêêrlar. Tilki ama, nekadar da kurtulmaa savaşmêêr, hep erdä kalêr. Tazılar onu kolay dişleerlär.

1. Ne lafedärmiş tilkiylän kedi?
2. Tazılardan angısı kurtulmuş hem nicä?
3. Tilkiylän ne olmuş?
4. Şiretlik nedir, becermäk nedir?

— Dil bilgilerindän tekrarlayınız.

* * *

Yaşama şiretliklän, yaşa becermäklän.

Okumak. Söz.

İlkyaz kanikulunda.

İlkyaz kanikulunda da pek isläädi! Dinnendik, oynadık, gezdik. Ama iştä dä yardım ettik.

Ne gözäldir Ana Tarafımızda!

Gün hep taa pek yısıdêr. Suuklar, kaarlar gittilär. Derelär boşandılar. Günnär uzunnanêrlar. Gidän kuşlar tarafımıza dönerlär. Yuvalarını bulêrlar da düzerlär. Kanikul vakıdında, mart ayında, şansora karakuşlar geldilär. Onnar ne gözäl çalêrlar! Leleklär dä gelerlär, evlär üstündä dönerlär da dooru yuvalarına konêrlar. Gagalarını yukarı kaldırıp «takırdadêrlar» nicä çıkırıklar. Onnarın gagaları uzun, ki su içindä kurbaaları tutmaa. Onnar kurbaalarlan beslenerlär, yavrularını doyurêrlar. Taa sora kırlangaçlar da gelerlär, başka kuşlar da.

Insan kırda işleer, sürer, eker. Baalarlarda da, başçalarda da iş çok var.

Çayırda koyunnar, sıırlar otlêêr, kuzular oynaşêrlar.

Göldä kurbaa sesleri dä tezdä işidilecek.

Biz pek sevindik ilkyaz kanikuluna! Pek sevineriz ilkyazın gelmesinä!nsan çalışêr çok mal yapêr!

«Lelek, lelek, kafadar,
Gel bizim hayada!»

Insan çalışêr çok mal yapêr!

Laflar:

kanikul	takırdadêrlar
...kaarlar gittilär (poetik demäk)	çıkırık
derelär boşandılar (poetik demäk)	mal
gidän kuşlar	

Lafları dooru yazalım: ilkyaz, ettik, yısıdêr, gittilär, yuvalarını, şansora, leleklär dä, gagalarını, çıkırık, yavrularını, kırlangaç, çayırda, sıırlar, kafadar, hayat.

Soruşlar. İş.

1. İlkyaz kanikulu nezaman olêr?
2. İlkyaz kanikulunda siz nelär yaptınız?
3. İlkyaz nicä geler? Nicä olêr? Onun nişannarı angılardır?
4. Neçin kimi kuşlar bizdän giderlär, sora genä gelerlär?
5. Insan ne işlär yapêr ilkyazın?
6. Kuşlar için annadınız.
7. Hayvannar için annadınız.
8. İlkyaz kanikulu için annadınız.

«Yardım ettik» neçin ayırık yazılêr, «İlkyaz» nicä yazılêr? «İnsan çalışêr, çok mal yapêr» - nicä annêêrsınız?

9. İlkyaz kanikulu için beş cümlä tefterinizä yazınız.

10. Dil bilgilerindän tekrarlayınız.

Dil.

Işlik.

Gözäl gagauzçamızda var taa bir söz payı. – O gösterer obyektin, insanın **işini, işlemini** – ne yapêr, ne eder, nedir.

Deyecez: uşak *yazêr* (ne yapêr?), horoz *çalêr* (ne yapêr?), yaamur *yaadı* (ne yaptı?), yaz *gelecek* (ne yapacek?)

Aklınızda tutunuz: obyektin işlemini gösterän söz payına (lafa) **işlik** deliner. Örnek: alêr, tuttu, gelecek, uçardı, gülärdi...

Işlik *ne yapêr?*, ne yaptı? ne yapacek? soruşlara cuvap eder.

İş.

1. Kuzu otlêêr. (Kuzu ne yapêr?)
2. Kapu açıldı. (Kapu ne yaptı?)
3. Çay suuacek. (Çay ne yapacek?)

Işlikleri gösteriniz. Cümleleri tefterinizä yazarak işliklerin altını çiziniz.

İş. Aşaadakı işliklerä soruşları koyunuz: okudu, şaşêr, oturardı, uçacek, resim edecek, geçer, yazmêêr, bilmedi, düştü, eşerecek.

Bu işliklärlän birär cümlä söläyiniz.

İş. Aşaadakı soruşlara uygun işliklär bulunuz:

Ne yapêr?...	Ne yapêrlar?...
Ne yapêrım?...	Ne yapêrız?...
Ne yapêrsın?...	Ne yapêrsınız?...
Ne yaptın?...	Ne yapacam?...

İş. Resimnerä bakínız. Herbir resimin altındakı lafı (işlii) okuyunuz, sora aşaadakı soruşlara cuvap veriniz.

Soruşlar:

1. Vasi ne yapêr?
2. Anika ne yapêr?
3. Nadi hem Anika ne yapêrlar?
4. Vasi hem Dimu ne yapêrlar?

İş. Aşaadakı cümlelerdä işliklär angı soruşlara cuvap ederlär?

1. Biz ilkyazın çiidemä gideriz.
2. Evdä bän derslerimi yapêrım.
3. Onnar şkoladan geldilär.
4. Pazara siz gölä gideceniz.

İş. Aşaadakı cümlelerdä kara yazılı laflar ne göstererlär? Angı soruşlara cuvap aderlär? Ölä laflar ne söz paylarıdır? Annadınız.

1. Kirezlär **acêrlar**. 2. Kırlangaç **uçtu**. 3. Horoz **öter**. 4. Su **dökülecek**. 5. Köpek **salardı**.

İş. Aklınızdan söläyiniz: üç işlik *ne yapêr*? soruşa, üç *ne yaptı*? soruşa, üç tä *ne yapacek*? soruşa cuvap etsinnär.

Onnarlan birär cümlä tefterinizä yazınız.

İş. Adlıklar için, nişannıklar için hem aderliklär için tekrarlamak.

a) **Adlık** nedir? Örnek veriniz. Onnara nişannık hem işlik söläyiniz.

b) **Nişannık** nedir? Örnek veriniz. Onnara adlık söläyiniz.

c) **Aderlik** nedir? Örnek veriniz. Onnara işlik söläyiniz.

İş. Aşaadakı cümlelerdä adlıkları, nişannıkları, aderlikleri hem işlikleri bulup ayırı direciklerä yazınız.

1. Şen uşaklar kıra çıktılar. 2. Bän käämil bir kiyat okuyêrım. 3. Biz kinoya gidecez. 4. Onnarın klası ensemiş. 5. Boban sana emeni alacek. 6. Bu emenilär eskidilär. 7. Önümüzdä üüsek bayır görüner.

İş. Aşaadakı nişannıklara adlıkları bulunuz:

acı...	işçi...
kırmızı ...	haşlak...
dolu...	boş...
tatlı...	çetin...

Bu nişannıklara karşı maanalı nişannıklar bulunuz.

Ö r n e k : acı – tatlı... çetin – yımışak...

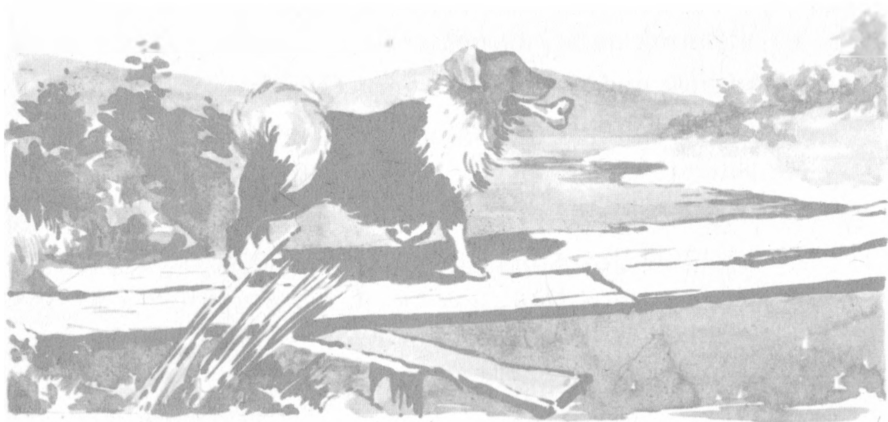
Käämil sofra.

Sineklär sarma sarêr,
Sivrilär kallä yapêr,
Kotlonu boboç yakêr,
Üstündä horoz durêr,
Gözlemä o pişirer...

Üürenilmiş söz paylarını bulunuz, annadınız.

Tamahlık.

Bir kerä bir köpek koka-koka bir yaanılı kemik bulêr. Kemirer, kemirer onu doyunca, taa o kemik kupkuru kalınca. Tamahlıından ama canı acımış braksın kemii. Biraz dinnenip, alêr kemii aazına da enikunu evä yollanêr. Etişip bir tafta köprüyä,

geçärkän derä üstündän, suda kendi gölgesini kemik aazında görer. «O kemii dä alayım» – düşünüp, suya atlêêr. Ama bu kemii dä kaçırêr.

Kemik suyun dibinä gider. Köpek kemiksiz kalêr. Evä geler kefsiz.

– Tamahlıın beterinä ne olmuş, annadınız?

– Bu teksti paylara bölünüz.

* * *

Sıkının hem bolun kesesindän hepbir gidärmiş.

Nicä döşärsän, ölä dä yatarsın.

Dil.

Işliin zamannarı.

Gözäl gagauzçamızda iş ya *olmuş*, ya *olêr*, ya da *olacek* (ne yaptı? ne yapêr? ne yapacek?).

Geçmiş zaman.

(Ne yaptı?).

İş. Aşaadakı iş (işlem) gösterän lafları okuyunuz, sora soruşlara cuvap veriniz. İşlemin var zamannarı.

Yazdı. Okudu. Yazdılar. Okudular.

Soruşlar:

1. Andruş ne yaptı?
2. Aydına ne yaptı?
3. Andruş hem Lambu ne yaptılar?
4. Aydına hem Nataşi ne yaptılar?

Soruş: Düşünün, angı zamanda iş (işlem) olmuş?

Cuvap: İş (işlem) oldu **geçmiş zamanda.**

İşliklär: okudu, yazdı, okudular, yazdılar bulunêrlar **geçmiş zamanda.** Geçmiş zamanın soruşları: *ne yaptı? ne yaptılar?*

İş. Işliklerä: aldı, oldu, sustu, attı, durdu, sindi, pindi, eridi, etişti, bulmadı, kaçmadı, görmedi — adlık (subyekt uydurunuz.) Geçmiş zamanın soruşlarını kullanınız.

İş. Adlıklara geçmiş zamanda işliklär uydurunuz:

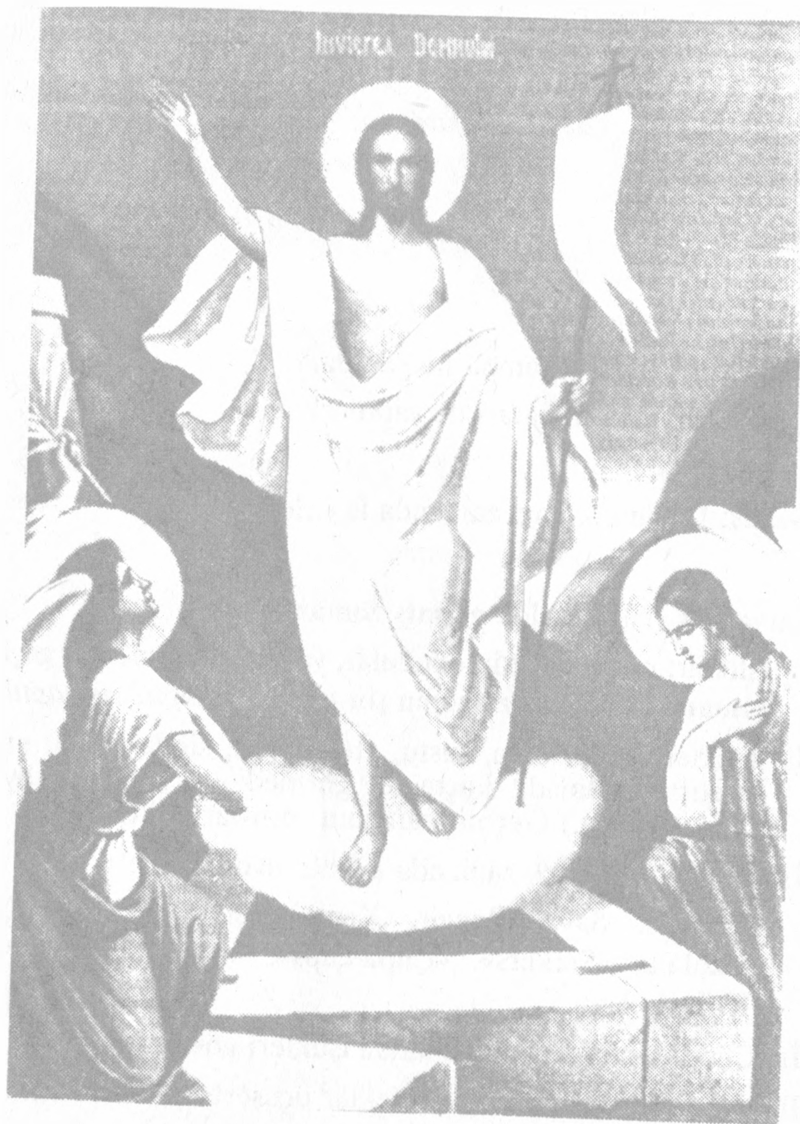
Üüredici. Sava. Beegir. Kapu. Pençerä. Süt. Masa. Çokolata. «Snikers». «Çupa-çups». «Mars». Dondurma. «Koka-kola».

İş. Cümlelerdä geçmiş zamanda işlikleri gösteriniz.

Ilkyaz geldi. Otlar eşerer. Leleklär uçuşêrlar. Hava yısındı.

Paskellä.

– Hristos dirildi!
– Hakına dirildi!

Şindiki zaman.

(Ne yapêr?).

Soruşlar:

1. Şindi Vladi ne yapêr? (Yazêr).
2. Soni şindi ne yapêr? (Okuyêr).
3. Usta şindi ne yapêr? (Keser).
4. Kedi şindi ne yapêr? (Yatêr).

Cuvapları veriniz.

– Angı zamanı gösterer bu soruşlar hem işliklär?

Bu işliklär şindiki zamanda bulunêrlar. Onnar *ne yapêr*? soruşa cuvap ederlär. Çokluk sayısında ama *ne yapêrlar* soruşa cuvap ederlär.

Bu işliklerä soruşu koyunuz: görerlär, işleerlär, oynêêrlar, yapêrlar.

Birär dä cümlä kurunuz.

İş. Şindiki zamanda işlikleri ayırınız: tutuştu, açılêr, yısınêr, örüyer, aktardı, süpürdü, keser, diker.

İş. Şkolada ne yapêrız annadınız. Birkaç cümlä tefterinizä yazınız (şindiki zamanda).

Soleyişlär.

1. Yaz kışı besleer.
2. Çalışan kazanêr.

Işliklär angı zamanda bulunêrlar?

Gelecek zaman.

(Ne yapacek?).

Aşaadakı işlikleri okuyunuz:

Yazacek. Dinnenecek. Yazaceklar. Dinneneceklär.

Soruşlara cuvap veriniz.

1. Vasi *ne yapacek*?
2. Anika *ne yapacek*?
3. Vasi hem Dimu *ne yapaceklar?*
4. Anika hem Nadi *ne yapaceklar*?

Cümleleri okuyunuz. Işliklerä soruşu koyunuz.

1. Uşak *uçacek*. 2. Su *dökülecek*. 3. Andruş hem Lambu *güreşeceklär*. 4. Anika hem Nadi *dikeceklär*.

Bu işliklär gelecek zamanda bulunêrlar.
Cuvap ederlär *ne yapacek*? soruşuna

İş (işlem) nezaman alacek? (Oldu mu? Olêr mı? Olacek mı?) — **gelecek zamanda.**

İş. Bu adlıklara işlikleri gelecek zamanda bulunuz: güneş, gecä, insan, ot, ekmek, şeker, «Snikers», «Mars», dondurma.

Birär cümlä kurunuz. (Gelecek zamanda).

İş. Okunmuş tekstlerdä gelecek zamanda, şindiki zamanda hem geçmiş zamanda işlikleri bulunuz soruşun yardımınnan.

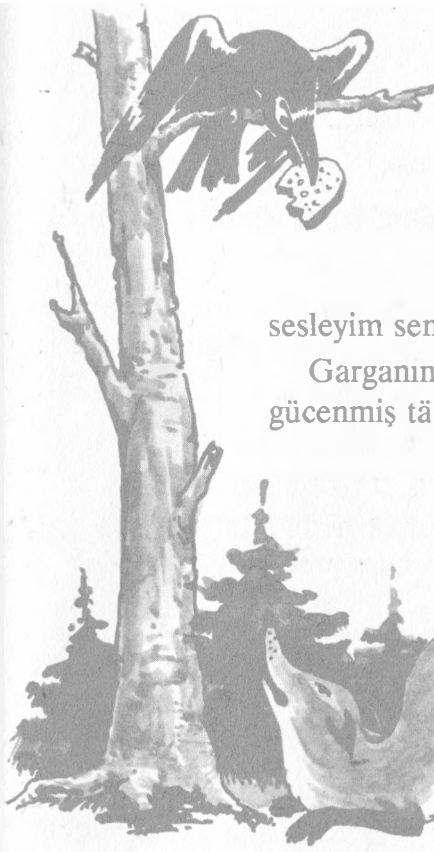
Soruş: işliin kaç zamanı var? Angıları?

MASAL. «Gargaylan Tilki».

I. Krılova görä.

Bir kara garga, nändasa, bir parça piynir bulmuş. Konmuş bir aaca da onu isin istemiş. Biraz da düşünmüş, piinir ama aazında.

Bu vakıt bir sarı tilki, nändansa, oralarda gezärmiş. O birdän piynir kokusunu duymuş. Bakınmış, bakınmış da bir aaçta gargayı piynir aazında görmüş. Tilkinin aazı birdän sulanmış. Şindi o piiniri isin ki, näpsın? Yaklaşêr aaca da çekeder tilki metetmäklän gargayı aldatsın:

— Ayolum, ne büük kuşsun! Ne gözäl tüülerin var! Te gözäl dä boynun, ha, ne gözlär! Ne burnu, ne kanatlar! Pek gözälsin, garga bulü! Yazık ama, ani bir kusurun da var: sesin vok da sän çalamêêrsın. Pek yazık! Bän pek istärdim biraz baari sesleyim senin o gözäl «Ga-a-ga-a!» türkünü ...

Garganın başı dönmüş metetmektän. Ama gücenmiş tä: «Nasıl bän çalamêêrım? Çalêrım, — düşünmüş o. Da, şişirip kendisini, açıp aazını, baarmış bütün kuvedinnän «Ga-a-a!», ani daalar dosdolay ötmüş.

Piynir dä düşmüş aazından taman tilkinin aazına.

İşlär te butakım olmuşlar.

Masala soruşları koyunuz. Planın paylarını bulunuz. Annadınız. Ne fikirä gelersiniz?

— Dil tekrarlamakları.

Garga tauk olamaz.

GÖZÄL GAGAUZÇAMIZ.

Laflar hem cümlä.

(Tekrarlamak).

Dilimiz gagauzçadır, gagauz türkçesidir. O pek gözäldir hem paktır.

Lafetmäk laflardan düzüler. Dildä çok laf var.

Ö r n e k l ä r : mamu, baka, ev, aylä, küü, Avdarma, gök, yıldızlar, bir, iki, otuz, yaamur, güneş, toprak, üzüm, autobus...

İş. Siz dä söläyin türlü başka-başka laflar.

Şindi yazalım onnarı klas taftasında. Okuyalım.

Şindi tefterlerä yazalım onnarı.

Birkaç laftan **cümlä** düzüler. Cümlä nedir? Informaţiya? — bir düzülmä yazılı fikir? Subyektlän hem predikatlan kurulu?

Ö r n e k l ä r :

1. Mamu beni sever.
2. İçerdä şafk yanêr.
3. Güneş dışarda havayı yısıdêr.

Söläyin: kaçar laftan kurulu herbir cümlä.

Cümleleri tefterlerä yazın. Subyektleri hem predikatları gösteriniz. Angı söz paylarıdır onnar?

Dilimiz.

Ne tatlı hem ne gözäl dä
Ana dilimiz,
Başka taa gözäl bir dil dä
Yoktur bilmemiz.

* * *

Gözäl ana dilimizi koruyun.
Lafedin onda.

Gümleleri laflara daadalım, sora genä topladalım.
(Tekrarlamak).

1. Şkolada biz üüreneriz.
2. İlkyazın eşil otçaaz büüyer.
3. Kuzucuklar çayırda oynaşêrlar.
4. Bän yazêrım.
5. Fedi okuyêr.
6. Komratta festival oldu.
7. Biz ana yurtluyumuzu severiz.
8. Gagauzistan bizim ana yurtluyumuzdur.

— Herbir cümlenin laflarına numer koyunuz.

Ö r n e k : 1) şkolada, 2) biz, 3) üüreneriz.

— Şindi cümlelerin laflarını karıştıralım, erlerini diiştirelim.

Ö r n e k : biz, üüreneriz, şkolada.

Şindi lafları erlerinä toplayalım.

(Kalan cümlelärlän dä hep bölä işläyin).

— Çok başka da örneklär tekrarlayınız.

* * *

Gözäl ana gagauzçamızı koruyun.
Lafedin onda.

Test — 3

Aşaadakı soruşları esapalmaklan okuyunuz. Her soruşun altındakı cuvaplardan sade birisi doorudur. Dooru olan cuvabı bulup tefterimizä yazasınız.

Soruşlar:

1. Aşaadakı adlıklardan angısı yannış yazılıdır?

a) kartal, b) bayır, c) tarnak, ç) başça

2. Aşaada verili laf grupalarından angısı adlıın nışanını bildirer?

a) üç uşak	c) sarı yaprak
b) kırk sopa	ç) ikinci klas

3. Aşaadakı nışannıklardan angısı material gösterer?

a) kara boya	b) uzun saçak	c) demir kapu	ç) yırtık pala

4. Aşaadakı adlardan angısına soruş *kim?* koyulur?

a) dana, b) kasaba. c) çalgıcı, ç) toprak

5. Aşaadakı adlıkların angısı **bir** obyekt gösterer?

a) kelebeklär, b) çantalar, c) tebeşir, ç) kiyatlar.

6. Aşaadakı işliklerin angısı gelecek zamanda yazılı?

a) kaydı, b) çaarêr, c) silecek, ç) atamamış

7. Aşaadakı aderliklerin angısı işliklän (ne yapêr?) yazılı?

a) o gök, b) sän seninsin, c) biz çokluktuk, ç) siz yaşêêrsınız.

Okumak. Söz.

Istemi Kagan hem Tepecik-Babaog.

Düüşlerin birindä Istemi Kaganın beegiri düsmüş bir duşman okundan. Bir bıyıklı askerci tez yaklaşıp, demiş:

— Üüsek Kaganım, al benim beygirimi!

— Olur! — demiş Kagan, mayıl olup askerciyä.

Ama geniş hem kudret arkalı Kaganın boyu batal olmayıp, beygirä tez pinämemiş düüş ortasında.

Askerci çökmüş tepecik gibi da Kagan, ayaanı onun omuzuna koyup beegirä atlamış.

– Senin adın nedir? – Sormuş Istemi Kagan.

– Babaogum bän, üüsek Kaganım.

– Tepecik-bey olursun, Tepecik Babaog! –üüsek ad ona Kagan vermiş. – Hem dä iki su pınarı senin olur.

– Bir Tangrı! Şükürüm üüsek Kaganım!

Istemi Kagan genä oguz-türk ordusu önündä duşmamı tepeleyip koolamış.

Laflar:
Istemi Kagan ok, yay mayıl olup kudret arkalı ordu

İş. Teksti okuyunuz. Onu paylara bölünuz. Annadınız. Rollarca da okuyunuz.

Soruş:

Istemi Kagan kimdi? Ondan ne örnek alêrız?

* * *

Istemi Kagan
Ne multu asker,
Dedä halkımdan
Allahlı geler.

O! sän, büük dedäm,
Kılıcın kaavi!
Girginnii sendän,
Alacam hem bän!

GÖZÄL GAGAUZÇAMIZ.

* * *

Bir eşil dalda durêr
Bir gözäl kuşçaaz mayıl;
Hem sesleer, hem dä şaşêr
Bizim gagauzçayı.

Laflan da o sölesä,
Çalarak pençeredä
Mutlak, laf alır, bil sän,
Gercikli dilimizdän!

* * *

Gök yıldızlan dokulu,
Çayırlar da çiçeklän;
Senselä sä duygusu —
Gagauz sözlärlän!

Sızıntı erdän duusun
Booday tok-tok tenedän;
Senselä sä duygusu —
Gagauz sözlerindän!

Şılalar gün olusu,
Kokular ciçeklerdän;
Senselä sä duygusu —
Gagauz sözlerindän!

* * *

Gagauz beener
Kırda, çeşmedä,
O serbestlener
Uslu dünnedä.

Orda o görer
Eşil çimendä
Kuzu şennener
Uslu dünnedä.

Orda Yalpucak
Kuru deredä
Ölmesin bir-pak
Uslu dünnedä...

Ölmesin halkım
Oguz dedemdän,
Olsun hem hakı
Uslu dünnedä!

* * *

Oguz senseläyim bän
Uslu dededän, – girgin
Ölümdän korkmam hiç bän
Ata Oguz-han gibi!

Annatma – masal.

Kırmızı takecik.

H. Andersen.

– Resimnerä görä annadınız.

– Resimnerä görä soruşları koyunuz hem onnara cuvapları yazınız.

– Masalı kim yazmış?

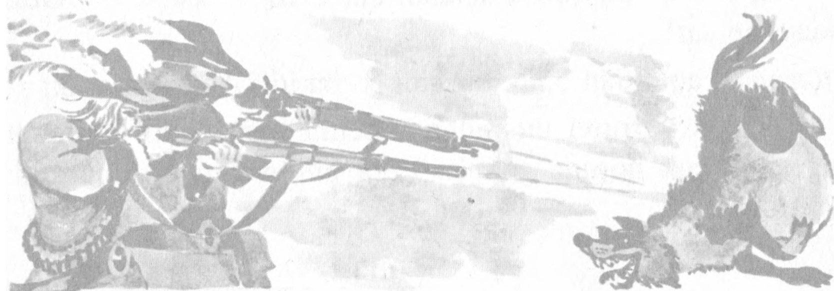
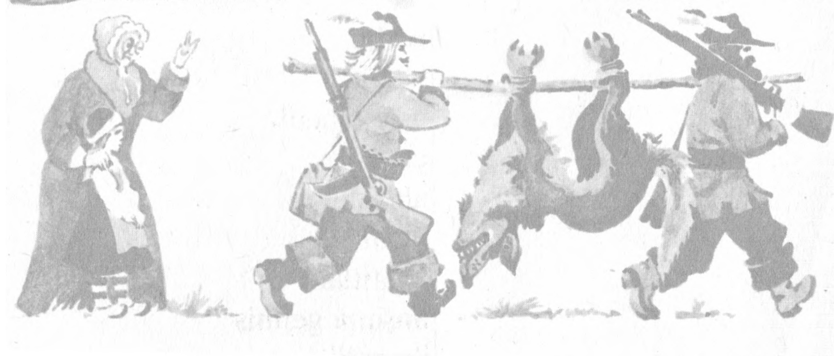

Serbest okumak.

Çorba.

Bir çocucak sofraya henüz oturmuştu.

– Bu çorbanın tuzu çoktur. Ban onu imäm, – dedi da kaşıı braktı.

Anası hiç üstelämedi:

– Pek ii... Avşama sana taa iisini hazırlarım, – dedi da sofrayı kaldırdı.

Biraz sora ana başçaya gitti. Kartofileri kazıp, çıkarmaa başladı. Çocucak gün kauşunca ter içindä anasına yardım etti.

Avşam olup, evä döndülär. Anası sofrayı hazırladı. Çorbayı çinilerä döktü. Çocucak çinisindän bir kaşık alır, almaz:

– O, o o o! Bu çorba hakikat ani datlı, – dedi. – Gözäl kokusu ne var!

Çocucak apetitlän büük bir çini çorba idi. Anası güleräk:

– Sevgili yavrum, bu üülendä senin beenmedii corbandır. Ama şindi çok hoşuna gelmiş. Zerä bütün gün avşama kadar kayretli çalıştın.

Laflar:

çorba
henüz
üstelemedi
çini
alır-almaz
hakikat
apetitlän
hoşuna gelmiş
kayretli

Lafları dooru yazalım: çocucak, henüz, avşama, sofrayı, biraz, başçaya, çıkarmaa, kaşık, hakikat, yavru, hoşuna.

İş. Okuyunuz, annadınız.

Käämil sofra.

Sineklär sarma sarêr,
Sivrilär kallä yapêr,
Kotlonu boboç yakêr
Horoz üstündä durêr,
Gözlemä o pişirer,
Gagasınnan çevirer...

Açan imeklär pişti,
Maaleyä bir kaaz gitti,
Bir susak boza buldu,
Hepsi dä mayıl oldu!

Ama bir şalvir kedi
Gelip hepsini idi.

Laflar:

sivrilär (sivri sineklär)
kallä
kotlon
boboç (bıcıcık)
boza

Tamamna. Oku.

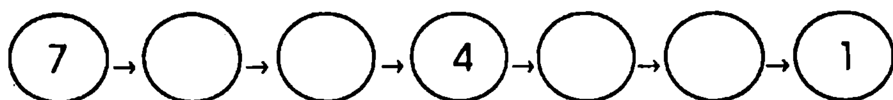
aç	kaz	kır	cam
ma – ka – sa – ko –	ge – gü – dı – kı –	kö – kı – de – yo –	de – bu – ku – ti –
an	ma	ça	oy
e – i – o – ö – u –	– e– – i – ı – o – u	– e – i – o – ö – u	bo – tü– ko– so– ba–
anma bakar	inmä eşli	açma topçu	çakar dedäm

Esaplar

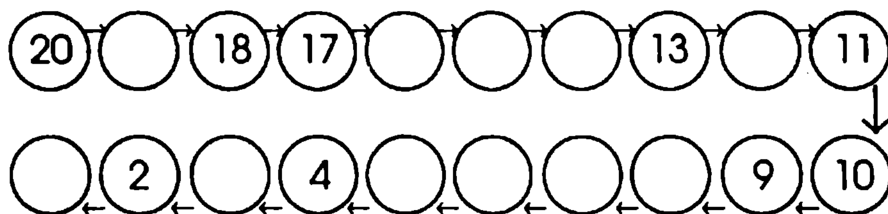
10'dan geeriyä dooru birär sayınız. Boş erlerä uygun sayı yazınız.

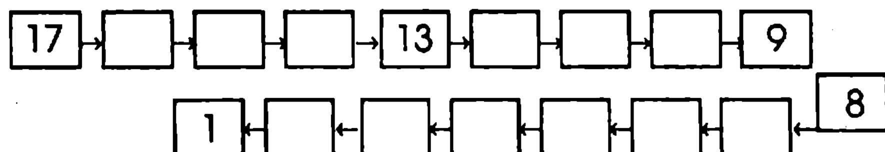
7'dän başlayarak geeriyä dooru birär sayınız, boş erlerä uy sayıları yazınız.

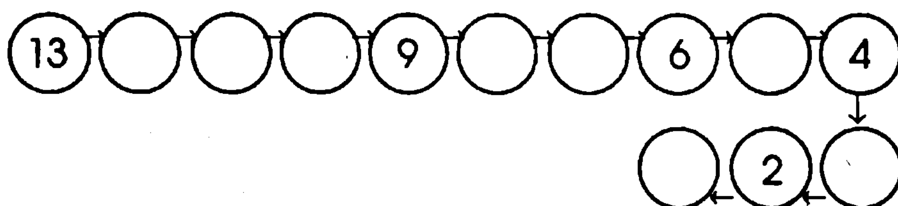
20'dän başlayarak geeriyä dooru birär sayınız, boş erlerä uygun sayıları yazınız.

17'dän başlayarak geeriyä dooru birär sayını. Boş erlerä uygun sayıları yazınız.

13'tän başlayarak geeriyä dooru birär sayınız. Boş erleri uygun doldurunuz.

Anatar.

Kosticik, top oynarkan, düşmüş. O dirseeni urmuş, acıtmış. Ama gölmeeni dä yırtmış. Kahırlı hem üfkeli o evä gelmiş.

Anasina:

– Çabuk bana bir eni gölmek ver. Üstümdekisi kirlendi... yırtıldı da.

Anası ona hiç bakmamış.

Kosticik sertleştirip sesini:

– Sana dedim! Eni gölmek isteerim!

Anası bölä hatırsız laf işidip:

– Seslä, cocuum. Eski zamannarda bir başça varmış. İçindä bürcü kokulu meyvalar varmış. Her tarafı taş duvarlarlan sarılıymış. Meyvalar olarmış, cıvıl-cıvıl kuşlar ötüşärmiş. Ama o gözäl başçaya kimsey girämäzmiş. Zerä ţokadı kilitliymiş.

Bir gün kimnärsä toplanıp başçaya girmää istemişlär. Ama girämemişlär. Duvarlara sopalarlan urmuşlar, kapuları kırmaa denemişlär nacaklarlan... Ama faydasız. Tokatlar kaavi durarmışlar, açılmazmışlar.

Oralarda bulunan bir kızçaaz demiş:

– Helä, bän deneyim. Beki açabilecäm.

Yaklaşıp tokatlara tatlı hem yımışak seslän, üzündä gözü güler, dilindän bal damnêêr, demiş:

– Gözäl tokat, cici kapu, yalvarêrım, açılsana.

Da birdän, bir inanamaz iş olmuş. Tokadın iki kanadı birdän açılıvermiş.

Çocucak bunnarı anasından işidip, utanmış. Anasından afetsin istemiş. Sora yalpak seslän demiş:

— Mamucuum, bana bir pak gölmek versänä?

Laflar:
sertleştirip
hatırsız laf
bürcü kokulu
cici kapu
yımışak seslän
inanamaz iş
iki kanadı
afetsin
yalpak ses, laf

Lafları dooru yazalım: yırtmış, kahırlı, üfkeli, üstümdekisi, meyvalar, duvar, sarılıymış, kilitliymiş, istemişlär, deneyim, yımışak, açılıvermiş.

İş. Bu lafları cümlelerdä kullanınız.

— Okuduumuzu annadık mı? Cuvap verelim.

1. Kosticik anasından gölmek istärkän nasıl lafetmiş?
2. Anasına o laflar nicä gelmişlär?
3. Anası Kosticää başçanın masalını neçin annatmış?
4. Masaldakı kızçaaz tokatları nicä açtırmış?
5. Kosticik bu masalı seslediynän ne üürenmiş?
6. Anasına danışması nicä diişmiş? Gölmää nicä istemiş?

— Gözäl gagauzçamız.

1. «Anatar» denän teksti okudunuz. Bu tekstä başka bir ad bulursunuz mu?

2. Teksttä olan «üzündä gözü güler», «dilindän bal damnêêr» maanalarını başka türlü nasıl demää olur?

3. Teksttä cümlelerin soyunu hem sonnarında nişannarı annadınız.

4. Aşaadakı cümleleri, tefterinizä yazarak, uygun nişannarı koyunuz.

a) Başçamızda menevşä gül laalä zambak gibi çiçeklär var

b) Siz burada mı yaşêêrşınız

c) Vallaa, şkolaya geç kaldım

ç) Büün anam bobam hem bän panayıra gittik

— **Düşünelim, annadalım, yazalım.**

1. «*Tatlı dil yılanı da deliindän çıkarır*». Maanasını klasta annadınız, açıklayınız. Bu nedir?

2. «Buyurun, şükür ederim, saa olunuz, yalvarêrım, zaamet etmeyin» gibi lafları hem laf birleşmelerini cümlelerdä kullanınız. Tefterinizä yazınız.

— Bu cümleleri klasınızda bir oyun içindä kullanınız.

Şiir.

Kümestän seslär.

Tauk sesetti «kıt-kıdak»!
Gel dä bak, yımırta taa sıcak,
«Kukurigu», deer, öter
Kart horoz kanadı çırparak.

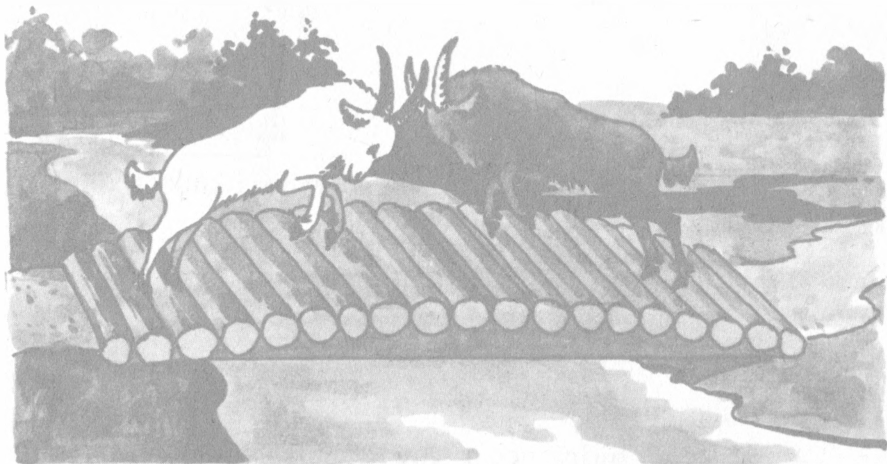
Ördeklär deerlär «mak-mak»!
Örüyüşleri sallanarak:
Tä çiti aşar kaaz sürüsü
Baararak seslän «gaa-gaa»!

Buura — pipi ne kabarmış,
Hiç tä bilmäm kızmış neyä?
Bak ibii dä ne kızarmış,
Çekişer «glu-glu» deyä.

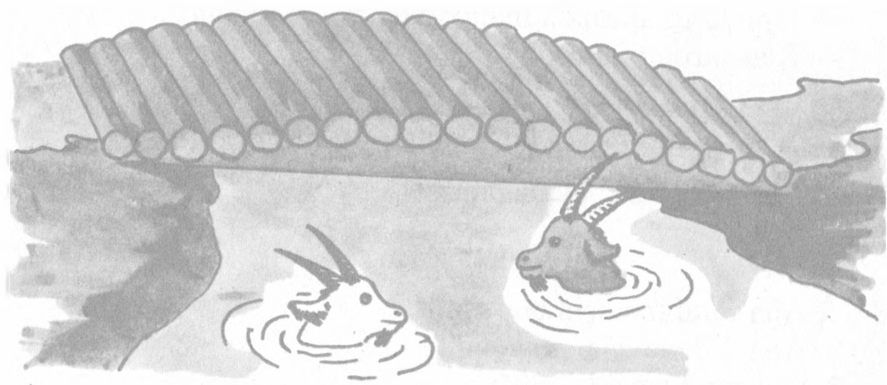
Annatmak.

İki keçi.

İki keçi karşı gelmişlär bir dar köprüdä.
— Yap bana er, geçeyim, — demiş biyazı.

— Artık sän yap er, bän geçeyim, zerä bän sendän taa büüküm, — demiş karası.

– Bana düşer er yapasın sän, zerä bän ilkin köprüyä pindim, – demiş ilkincisi.

Onnarın kavgası bitmiş ölä, ani düşmüşlär su içinä. Çoban kutarmayaymış, buulaceymışlar.

Laflar:
keçi artık kavga

Lafları dooru yazalım: karşı, yap, geçeyim, ilkinkisi, onnarın, kavgası, kurtarmayaymış, buulaceymışlar.

Soruşlar:

1. Bir dar köprü üstündä nelär karşı gelmiş?
2. O keçilerin ne renkleri varmış?
3. Aralarında ne laflar olmuş?
4. Onnar biribirinä neçin yol vermäzmişlär?
5. Onnarın kavgası neylän bitmiş?

Bu annatma ne fikirä getirer?

Inatlık iilää getirmäz!

– Uşakların arasında inatlık olêr mı? Annadınız.

– Klasınızda inat uşak var mı?

İş. – Resimnerä görä annadınız.

– Şindi resimsiz annadınız.

– Rollarlan annadınız.

Tekrarlamak.

1. Ana tarafımız için annadınız.
2. Ana dilimiz için annadınız.
3. Gagauz alfabetini söläyiniz.
4. Alfabetä görä gagauz adlarını söläyiniz.

5. Laf «etmää» başka laflarlan nicä yazılêr?
6. Bir şiir söläyiniz. («Genä şkolaya» *D. Tanasoğlu*).

Bilmeycelär.

Aşaadakı bilmeyceleri okuyunuz. Resimneri bakınız. Angı bilmeycä, angı resimi saklêêr? Bilip gösteriniz.

Karşıdan baktım,
Bir kara ki taş,
Yanına bastım,
Dört ayak, bir baş.

Dalda durur,
Eldä durmaz.

Yarım kaşık
Duvarda yapışık.

Göktä açık pençerä
Kalaylı bir tencerä.

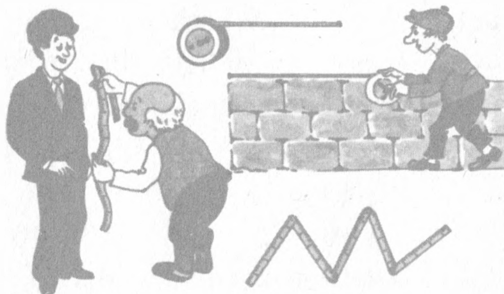
Üstündän ot biçerim,
Altından süt içerim.

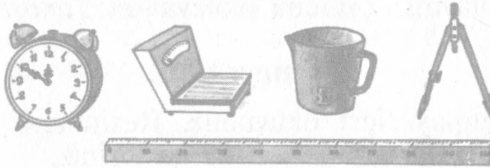
ÖLÇÜLÄR.

Uzunnuk ölçüleri.

1) Resimdä gördüklerinizi annadınız.

2) Uzunnukları ölçmäk için kullandıınız obyekti gösteriniz.

3) Resimdä görülen metra çeşitlerinin adlarını söläyiniz.

4) Metranın kullanıldıı erlerini söläyiniz.

Toplamak işlemi.

Aaçtakı kuşları sayınız. Toplamak işleminin yapılışını inceleyiniz.

a) Kırmızı renkli kuşları sayınız. 5 tanedir. Diyäbilirmiyiz?

b) Maavi renkli kuşları sayınız. 6 tanedir. Diyäbilirmiyiz?

Beşlän altı eder? = onbir mi? (5 + 6 = 11).

Katlamak işlemi.

1) Aşaadakı katlamak işlemnerini akıldan yapınız.

1 kerä 10; ... eder.
2 kerä 10; ... eder.
3 kerä 10; ... eder.
4 kerä 10; ... eder.
5 kerä 10; ... eder.
6 kerä 10; ... eder.
7 kerä 10; ... eder.
8 kerä 10; ... eder.
9 kerä 10; ... eder.
10 kerä 10; ... eder.

2) Aşaadakı katlamak işlemnerini akıldan yapınız.

2 x 10 =...
1 x 10 = ...
4 x 10 = ...
3 x 10 =...
7 x 10 = ...
5 x 10 = ...
6 x 10 =...
9 x 10 = ...
10 x 10 = ...
8 x 10 = ...

3) Şkolanızın başçasında 4 m uzunnuunda bir dooru parçası çiziniz.

4) Şkolanızın başçasında 8 m uzunnuunda bir dooru parçası çiziniz.

5) Sizin riglanızda 1 cm, 2,5 cm, 4 cm, 6 cm. bulunuz.

Şindi: 10 mm, 15 mm, 25 mm, 40 mm bulunuz.

Soruşlar:

1. Şekeri neylän ölçeriz? Aarlık ölçülerinnän mi?

   1 kg, 5 kg, 7 kg h.b.

2. Südü neylän ölçeriz? Sulular ölçülerinnän mi?

   1 l, 2 l, 6 l, 10 l, 12 l h.b.

3. Taa neleri kg-nan ölçeriz? Almaları mı? ... Taa?
4. Taa neleri l-län ölçeriz? Oloyları mı?, ... Taa?

Problema çözdürmäk.

1. Uşaklar klasa çiçek getirdilär. Soni 9 gül getirdi, Maşi 8 gül getirdi. Uşaklar hepsini kaç gül getirdilär?

Ki cuvabını bulmaa ne yapacez? Toplatmak mı?

— Çözdürmäk:

Problemada nelär verilmiştir?

a) Soni 9 gül getirmiş.

b) Maşi 8 gül getirmiş.

Problemada sorulan nedir?

Uşaklar klasa kaç gül topunu getirmişlär?

Çözdürmesı — toplatmak: 9-lan 8 olêr 17.

$$9 + 8 = 17$$

Resım — iş

Şoruşlar hem iş. (Kalemnän, boyalarlan).

1. Kanikula deyni nesoy resimnär yaparsınız?
2. Sincir, balon, alkacık resim ediniz. Boyayınız.
3. «Bütün dünnä uşakları kardaştır». Resim ediniz.
4. «Dünnedä baarış». Resim ediniz.

Elişi kiyatlarlan iş.

Sincir.

Renkli elişi kiyatları keselim.

Biribirinin içindän geçireräk yapıştıralım.

Balonnar.

Türlü renkli balonnarı şişirelim.

Şişirdiimiz balonnarda türlü gerciklär (boya) fırçaylan yapalım hem yazalım: «Baarış», «Dostluk».

İÇİNDEKİLÄR

9 Comanda nr. 70966

D. Tanasoğlu, Prof. Dr.

Ana dili

OKUMAK, DİL, SÖZ

II-ci klas için

İkinci basım

Redactor artistic: **L. Cuşnirenco**
Tehnoredactor: **L. Jukov**
Culesul şi paginarea: **S. Bronschih, V. Cerneavscaya, M. Covalschi, L. Morozov, R. Rață**

Bun de tipar 24.07.97. Format 60×84 1/16.
Coli de tipar conv. 7,67. Coli editoriale 7,0. Comanda nr. 70966.

Întreprinderea editorial-poligrafică Ştiinţa,
str. Academiei, 3; MD 2028, or. Chişinău; Republica Moldova,
tel. (3732) 73-96-16; 73-97-50; fax: (3732) 73-96-27

Imprimare la Combinatul Poligrafic, str. Petru Movilă, 35;
MD 2004, or. Chişinău; Republica Moldova
Departamentul Edituri, Poligrafie şi Comerţul cu Cărţi

Seçilmiş yannışlıklar

Kiyatta kaçırılmış yannışlıklar.

Sayfa	Yazılı	Okuyun
3	aarêér	aarêr
9, 14, 29, 31, 78	tavşandan, tavşan	tavşamdan, tavşam
13	Tilki, yi	Tilkiyi
15, 51, 59	uyugun	uygun
19, 20	Aç	Aaç
20	«etmek»	«etmäk»
24	araşında	arasında
41	açlık	aaçlık
44	subyekleri, Buçak	subyektleri, Bucak
45	sündü	süündü
50	dän	bän
51	söleyiniz, deneyiniz	söläyiniz, denäyiniz
53	senseleymişlär, erindeymiş	senseläymişlär, erindäymiş
58	sevinmeklän, söleyin	sevinmäklän, söläyin
59	baaşişlerini, islä, baaşişleri, Sevinmek	baaşışlarını, isläă, baaşışları, Sevinmäk
61	baaşişläz	baaşışlar
65, 78, 103	beegir	beygir
67	yapârlar	yapêrlar
68	praylara	paylara
69	Düşünclim	Düşünelim
70	şölayiniz	söläyiniz
71	tamanmêêr	tamannêêr
72	gösteän	gösterän
74	somumu	somunu
76	okılınıza, poetic, söläyınız	akılınıza, poetik, söläyiniz
82	masalda	masaldan
84	Söläyim	Söleyim
85	esil	eşil
88	gurginliklän	girginliklän
94	hamın, korkmamş, kiadlık, nişannık	hanım, korkmamış, adlık, nışannık
99	deliner	deniler
100	bakínız	bakınız
120	ţokadı	tokadı
126	inceleyiniz, tanedir, diyäbilirmiyiz	inceläyiniz, taa nedir, deyäbilirmiyiz
127	cm	çm